

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
YAYINLARI
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY

OLBA XXIX (Ayrıbasım / Offprint)

KAAM YAYINLARI

OLBA

XXIX

© 2021 Mersin Üniversitesi/Türkiye

ISSN 1301 7667

Yayıncı Sertifika No: 18698

OLBA dergisi;

ARTS & HUMANITIES CITATION INDEX, EBSCO, PROQUEST

ve

TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanlarında taranmaktadır.

Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün (DAI) Kısaltmalar Dizini'nde 'OLBA' şeklinde yer almaktadır.

OLBA dergisi hakemlidir. Makalelerdeki görüş, düşünce ve bilimsel değerlendirmelerin yasal sorumluluğu yazarlara aittir.

The articles are evaluated by referees. The legal responsibility of the ideas, opinions and scientific evaluations are carried by the author.

OLBA dergisi, Mayıs ayında olmak üzere, yılda bir kez basılmaktadır.

Published each year in May.

KAAM'ın izni olmadan OLBA'nın hiçbir bölümü kopya edilemez.

Alıntı yapılması durumunda dipnot ile referans gösterilmelidir.

It is not allowed to copy any section of OLBA without the permit of the Mersin University

(Research Center for Cilician Archaeology / Journal OLBA)

OLBA dergisinde makalesi yayımlanan her yazar, makalesinin baskı olarak ve elektronik ortamda yayımlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını OLBA dergisine devretmiş sayılır.

Each author whose article is published in OLBA shall be considered to have accepted the article to be published in print version and electronically and thus have transferred the copyrights to the Mersin University

(Research Center for Cilician Archaeology / Journal OLBA)

OLBA'ya gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde ve bu cildin giriş sayfalarında belirtilen formatlara uygun olduğu takdirde basılacaktır.

Articles should be written according to the formats mentioned in the following web address.

Redaktion: Doç. Dr. Deniz Kaplan

OLBA'nın yeni sayılarında yayınlanması istenen makaleler için yazışma adresi:

Correspondance addresses for sending articles to following volumes of OLBA:

Prof. Dr. Serra Durugönül

Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Çiftlikköy Kampüsü, 33342 Mersin - TURKEY

Diğer İletişim Adresleri

Other Correspondance Addresses

Tel: +90 324 361 00 01 • 14730 / 14734

Fax: +90 324 361 00 46

web mail: www.kaam.mersin.edu.tr

www.olba.mersin.edu.tr

e-mail: sdurugonul@gmail.com

Baskı / Printed by

Sonsöz Gazetecilik, Matbaacılık, Rek. İnş. San. ve Tic. Ltd. Şti.

İvedik Mah. Matbaacılar Sit. 1341. Cad. No: 56-58 İvedik OSB - Yenimahalle / ANKARA

Tel: +90 312 394 57 71 Fax: +90 312 394 57 74 • Sertifika No: 18698

Grafik / Graphic

Digilife Dijital Basım Yay. Tan. ve Org. Hiz. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Güvenevler Mah. 1937 Sk. No.33 Yenişehir / MERSİN

Tel: +90 324 231 14 16 • www.digilifemersin.com

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
(KAAM) YAYINLARI-XXIX
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY (KAAM)-XXIX

Editörler

Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN
Gunnar BRANDS
Deniz KAPLAN

OLBA Bilim Kurulu

Prof. Dr. Mehmet ÖZDOĞAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Marion MEYER (Viyana Üniversitesi)
Prof. Dr. Susan ROTROFF (Washington Üniversitesi)
Prof. Dr. Kutalmış GÖRKAY (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İ. Hakan MERT (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Eda AKYÜREK-ŞAHİN (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Yelda OLCAY-UÇKAN (Anadolu Üniversitesi)

MERSİN

2021

İçindekiler / Contents

Gülsün Umurtak – Fatih Çongur The Early Bronze Age II Settlement at Bademağacı Höyük: An Evaluation of the Pottery and Beak Spouted Jugs (<i>Bademağacı İlk Tunç Çağı Yerleşmesi: Çömlekçilik ve Gaga Ağzılı Testiler Üzerine Bazı Değerlendirmeler</i>)	1
Mahmut Bilge Baştürk – Elif Baştürk A Bronze Bowl with Swivelling Handle from Şarhöyük – Dorylaion (<i>Şarhöyük – Dorylaion’dan Döner Halka Kulplu Tunç Bir Kap</i>)	25
Elif Genç Tilbaşar Erken Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri Üzerine Bir Değerlendirme (<i>An Evaluation on the Early Bronze Age Terracotta Figurines of Tilbaşar</i>)	47
Éric Jean The ‘Hilani’: A Late Bronze Age Amuq-Cilician or Syro-Cilician Architectural Tradition? (<i>‘Hilani’: Bir Geç Tunç Çağı Amuq-Kilikia veya Syro-Kilikia Mimari Geleneği?</i>)	77
K. Serdar Girginer Tatarlı Höyük’ten Geç Hitit Çağı’na Ait Bir ‘Sürme Kutusu’ (<i>A ‘Kohl Box’ from the Neo-Hittite Period from Tatarlı Höyük</i>)	109
Daniş Baykan MÖ 1. Binde Makara Küpeler: Tanımlama ve Tespit (<i>Ear Spools from 1st Millennium BC: Definition and Identification</i>)	137
Gül Işın – Hacer Sancaktar Arykanda - Arif Kale’den Hayvanlar Eşliğindeki Tanrıça Heykelciği (<i>Goddess Figurine with Animals from Arykanda - Arif Kale</i>)	167
Mustafa Şahin Knidos Yuvarlak Tapınak Terası Pişmiş Toprak Adak Protomları (<i>The Terracotta Votive Protoms from the Round Temple Terrace at Cnidus</i>)	189
Sabri Arıcı Myrleia/Apameia’dan (Bursa/Mudanya) Bir Bronz Çocuk Heykeli (<i>Eine Bronze Kinder-Statue aus Myrleia/Apameia (Bursa/Mudanya)</i>)	227

Hasan Kasapoğlu – Cevat Başaran Parion Odeionu’nda Bulunan Artemis/Diana Heykeli (<i>An Artemis/Diana Statue from the Odeon of Parion</i>)	245
Şehnaz Eraslan – Ahmet Ali Altın Nikaia’dan (İznik) Alışılmışın Dışında Bir Sütunlu Lahit (<i>An Extraordinary Columnar Sarcophagus form Nikaia</i>)	269
Deniz Kaplan – İ. Ethem Koçak – Ali Alkan Kappadokia’da Bir Anıt: Ozan Köyü Anıt Mezarı ve Legio XII Fulminata (<i>Monument from Kappodokia: Monumental Tomb in Ozan Köyü and the Legio XII Fulminata</i>).....	287
Murat Taşkiran Son Araştırmalar Işığında Sillyon Roma Hamamı (<i>The Roman Bath at Sillyon in the Light of Recent Researches</i>)	313
Bilge Hürmüzlü – Burak Sönmez A New Member of the Late Roman D Koiné? A New Red-Slipped Pottery Group Found at Seleukeia Sidera (<i>Geç Roma D Koinési’nin Yeni Bir Üyesi mi? Seleukeia Sidera’da Ele Geçen Yeni Bir Grup Kırmızı Astarlı Seramik</i>)	349
Burhan Varkıvanç – Hülya Kökmen-Seyirci Cumanın Camii’ndeki Erken Bizans Dönemi Paye Başlıkları (<i>Pier Capitals Dated to the Early Byzantine Period in Cumanın Camii</i>)	363
Vedat Keleş – Kasım Oyarçin Parion Tiyatrosu Hyposcaenium Bölümü’nden Ele Geçen Geç Roma Dönemi Sikkeleri Üzerine Değerlendirmeler (<i>Evaluations on Late Roman Coins Recovered from the Hyposcaenium Section of the Theater in Parion</i>)	391
Erkan Kurul Eskiçağ Thalassografisi Çerçevesinde ‘Ege Denizi’ Adlandırmaları (<i>Naming the ‘Aegean Sea’ within the Scope of Ancient Thalassography</i>).....	423
Savaş Dinçer Lenger Price 2803: Reattribution of a Macedonian Regal Bronze Coin from Western Asia Minor to Tarsus in Cilicia (<i>Price 2803: Küçük Asya’nın Batısına Atfedilen Bir Makedon Krali Bronz Sikkenin Tarsus’a (Kilikya) Reatribüsyonu</i>).....	445

Mehmet Alkan – İlker Işık	
Savatra Antik Kentinden Yeni Adak Yazıtları (<i>New Votive Inscriptions from the Ancient City of Savatra</i>).....	457
Gülcan Kaşka – Elif Akgün-Kaya	
Apollonia'dan Yeni Bir Onurlandırma Yazıtı: Cornutus Sülalesinin Değerlendirilmesi (<i>A New Honorary Inscription from Apollonia: An Assessment of the Cornuti Family</i>).....	475
Elif Alten-Güler	
Perge'den Üç Yeni Yazıt (<i>Three New Inscriptions From Perge</i>).....	491

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
BİLİMSEL SÜRELİ YAYINI 'OLBA'

Amaç

Olba süreli yayını; Küçükasya, Akdeniz bölgesi ve Ortadoğu'ya ilişkin orijinal sonuçlar içeren Arkeolojik çalışmalarda sadece belli bir alan veya bölge ile sınırlı kalmaksızın 'Eski Çağ Bilimleri'ni birbirinden ayırmadan ve bir bütün olarak benimseyerek bilim dünyasına değerli çalışmaları sunmayı amaçlamaktadır.

Kapsam

Olba süreli yayını Mayıs ayında olmak üzere yılda bir kez basılır. Yayınlanması istenilen makalelerin en geç her yıl Kasım ayı sonunda gönderilmiş olması gerekmektedir.

1998 yılından bu yana basılan Olba; Küçükasya, Akdeniz bölgesi ve Ortadoğu'ya ilişkin orijinal sonuçlar içeren Prehistorya, Protohistorya, Klasik Arkeoloji, Klasik Filoloji (ile Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri), Eskiçağ Tarihi, Nüvizmatik ve Erken Hıristiyanlık Arkeolojisi alanlarında yazılmış makaleleri kapsamaktadır.

Yayın İlkeleri

1. a- Makaleler, Word ortamında yazılmış olmalıdır.
b- Metin 10 punto; özet, dipnot, katalog ve bibliografya 9 punto olmak üzere, Times New Roman (PC ve Macintosh) harf karakteri kullanılmalıdır.
c-Dipnotlar her sayfanın altına verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlemelidir.
d-Metin içinde bulunan ara başlıklarda, küçük harf kullanılmalı ve koyu (bold) yazılmalıdır. Bunun dışındaki seçenekler (tümünün büyük harf yazılması, alt çizgi ya da italik) kullanılmamalıdır.
2. Noktalama (tireler) işaretlerinde dikkat edilecek hususlar:
 - a) Metin içinde her cümlelerin ortasındaki virgülden ve sonundaki noktadan sonra bir tab boşluk bırakılmalıdır.
 - b) Cümle içinde veya cümle sonunda yer alan dipnot numaralarının herbirisi noktalama (nokta veya virgül) işaretlerinden önce yer almalıdır.

c) Metin içinde yer alan “fig.” ibareleri, parantez içinde verilmeli; fig. ibaresinin noktasından sonra bir tab boşluk bırakılmalı (fig. 3); ikiden fazla ardışık figür belirtiliyorsa iki rakam arasına boşluksuz kısa tire konulmalı (fig. 2-4). Ardışık değilse, sayılar arasına nokta ve bir tab boşluk bırakılmalıdır (fig. 2. 5).

d) Ayrıca bibliyografya ve kısaltmalar kısmında bir yazar, iki soyadı taşıyorsa soyadları arasında boşluk bırakmaksızın kısa tire kullanılmalıdır (Dentzer-Feydy); bir makale birden fazla yazarlı ise her yazardan sonra bir boşluk, ardından uzun tire ve yine boşluktan sonra diğer yazarın soyadı gelmelidir (Hagel – Tomaschitz).

3. “Bibliyografya ve Kısaltmalar” bölümü makalenin sonunda yer almalı, dipnotlarda kullanılan kısaltmalar, burada açıklanmalıdır. Dipnotlarda kullanılan kaynaklar kısaltma olarak verilmeli, kısaltmalarda yazar soyadı, yayın tarihi, sayfa (ve varsa levha ya da resim) sıralamasına sadık kalınmalıdır. Sadece bir kez kullanılan yayınlar için bile aynı kurala uyulmalıdır.

Bibliyografya (kitaplar için):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York.

Bibliyografya (Makaleler için):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inchriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, lev. LIV-LVII.

Dipnot (kitaplar ve makaleler için)

Richter 1977, 162, res. 217.

Diğer Kısaltmalar

age.	adı geçen eser
ay.	aynı yazar
vd.	ve devamı
yak.	yaklaşık
v.d.	ve diğerleri
y.dn.	yukarı dipnot
dn.	dipnot
a.dn.	aşağı dipnot
bk.	Bakınız

4. Tüm resim, çizim ve haritalar için sadece "fig." kısaltması kullanılmalı ve figürlerin numaralandırılmasında süreklilik olmalıdır. (Levha, Resim, Çizim, Şekil, Harita ya da bir başka ifade veya kısaltma kesinlikle kullanılmamalıdır).

5. Bir başka kaynaktan alıntı yapılan figürlerin sorumluluğu yazara aittir, bu sebeple kaynak belirtilmelidir.
6. Makale metninin sonunda figürler listesi yer almalıdır.
7. Metin yukarıda belirtilen formatlara uygun olmak kaydıyla 20 sayfayı geçmemelidir. Figürlerin toplamı 10 adet civarında olmalıdır.
8. Makaleler Türkçe, İngilizce veya Almanca yazılabilir. Türkçe yazılan makalelerde yaklaşık 500 kelimelik Türkçe ve İngilizce yada Almanca özet kesinlikle bulunmalıdır. İngilizce veya Almanca yazılan makalelerde ise en az 500 kelimelik Türkçe ve İngilizce veya Almanca özet bulunmalıdır. Makalenin her iki dilde de başlığı gönderilmelidir.
9. Özeti altında, Türkçe ve İngilizce veya Almanca olmak üzere altı anahtar kelime verilmelidir.
10. Metin, figürler ve figürlerin dizilimi (layout); ayrıca makale içinde kullanılan özel fontlar 'zip'lenerek, We Transfer türünde bir program ile bilgisayar ortamında gönderilmelidir; çıktı olarak gönderilmesine gerek yoktur.
11. Figürlerde çözünürlük en az 300 dpi; format ise tif veya jpeg olmalıdır.

MERSIN UNIVERSITY
‘RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY’
JOURNAL ‘OLBA’

Scope

Olba is printed once a year in May. Deadline for sending papers is the end of November each year.

The Journal ‘Olba’, being published since 1998 by the ‘Research Center of Cilician Archeology’ of the Mersin University (Turkey), includes original studies done on prehistory, protohistory, classical archaeology, classical philology (and ancient languages and cultures), ancient history, numismatics and early christian archeology of Asia Minor, the Mediterranean region and the Near East.

Publishing Principles

1. a. Articles should be written in Word programs.
 - b. The text should be written in 10 puntos ; the abstract, footnotes, catalogue and bibliography in 9 puntos ‘Times New Roman’ (for PC and for Macintosh).
 - c. Footnotes should take place at the bottom of the page in continuous numbering.
 - d. Titles within the article should be written in small letters and be marked as bold. Other choices (big letters, underline or italic) should not be used.
2. Punctuation (hyphen) Marks:
 - a) One space should be given after the comma in the sentence and after the dot at the end of the sentence.
 - b) The footnote numbering within the sentence in the text, should take place before the comma in the sentence or before the dot at the end of the sentence.
 - c) The indication fig.:
 - *It should be set in brackets and one space should be given after the dot (fig. 3);
 - *If many figures in sequence are to be indicated, a short hyphen without space between the beginning and last numbers should be placed (fig. 2-4); if these are not in sequence, a dot and space should be given between the numbers (fig. 2. 5).

- d) In the bibliography and abbreviations, if the author has two family names, a short hyphen without leaving space should be used (Dentzer-Feydy); if the article is written by two or more authors, after each author a space, a long hyphen and again a space should be left before the family name of the next author (Hagel – Tomaschitz).
3. The ‘Bibliography’ and ‘Abbreviations’ should take part at the end of the article. The ‘Abbreviations’ used in the footnotes should be explained in the ‘Bibliography’ part. The bibliography used in the footnotes should take place as abbreviations and the following order within the abbreviations should be kept: Name of writer, year of publishment, page (and if used, number of the illustration). This rule should be applied even if a publishment is used only once.

Bibliography (for books):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York.

Bibliography (for articles):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inschriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, pl. LIV-LVII.

Footnotes (for books and articles):

Richter 1977, 162, fig. 217.

Miscellaneous Abbreviations:

op. cit.	in the work already cited
idem	an author that has just been mentioned
ff	following pages
et al.	and others
n.	footnote
see	see
infra	see below
supra	see above

4. For all photographs, drawings and maps only the abbreviation ‘fig.’ should be used in continous numbering (remarks such as Plate, Picture, Drawing, Map or any other word or abbreviaton should not be used).
5. Photographs, drawings or maps taken from other publications are in the responsibility of the writers; so the sources have to be mentioned.
6. A list of figures should take part at the end of the article.

7. The text should be within the remarked formats not more than 20 pages, the drawing and photographs 10 in number.
8. Papers may be written in Turkish, English or German. Papers written in Turkish must include an abstract of 500 words in Turkish and English or German. It will be appreciated if papers written in English or German would include a summary of 500 words in Turkish and in English or German. The title of the article should be sent in two languages.
9. Six keywords should be remarked, following the abstract in Turkish and English or German.
10. Figures should be at least 300 dpi; tif or jpeg format are required.
11. The article, figures and their layout as well as special fonts should be sent by e-mail (We Transfer).

SON ARAŞTIRMALAR IŞIĞINDA SILLYON ROMA HAMAMI

Murat TAŞKIRAN *

ABSTRACT

The Roman Bath at Sillyon in the Light of Recent Researches

The Roman Bath, one of the important public monuments of Sillyon in Pamphylia, constitutes the scope of the present article. It is oriented in the north-south direction in the area where the public buildings are clustered on the western slope of the city. This area stands out with new areas of social gathering in the Roman Imperial period when important public structures were built. In the vicinity of the bathing complex are other important structures such as the Stadion, the main City Gate, and Nymphaion A. The rectangular bath building measures ca. 21.80 x 60.87 m. It comprises a series of five halls and constitutes an important example of the “aligned baths” type in Pamphylia. Functions of the halls could be identified with some reservation for Halls nos. I and II; hence, *apodyterium* (I), *frigidarium* (II), *tepidarium* (III), *caldarium* I (IV) and at the southernmost part is *caldarium* II (V). Apart from the halls, the corridor to the west into which the halls open is the most important section which attracts attention. All the halls except *caldarium* II (V) open into this corridor. Thus, access into the baths was provided on the northern side by the *apodyterium* and the corridor which, starting from the north, extends almost all through the western side, facilitating access between the different halls and organising the circulation within the bath complex. The regularity of the window arrangement, particularly on the western and southern sides, is also noteworthy. This window system not only maximised the use of daylight but also accentuated the façade architecture. Research at the Roman Bath of Sillyon has attested two basic phases of construction. It can be stated that the structure was originally built in the second century AD, and assumed its current layout with additions in the third or fourth century AD; the complex stayed in use until late antiquity. The current study discusses the Roman Bath at Sillyon in the light of recent research in the city, presenting the results regarding its architecture, used construction techniques and different phases.

Keywords: Pamphylia, Sillyon, Roman baths, urbanisation, bathing culture, water supply, heating system.

* Dr. Murat TAŞKIRAN, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Kınıklı Kampüsü, Denizli. E-posta: mtaskiran@pau.edu.tr. Orcid No: 0000-0002-5537-6457

ÖZ

Makalenin konusu, Pamphylia Bölgesi'nin kentlerinden Sillyon'un önemli kamusal yapılarından biri olan Roma Hamamı'dır. Sillyon Roma Hamamı kentin batı yamacında, kamusal yapıların kümelendiği alanda kuzey-güney yönlü konumlanmaktadır. Burası, Sillyon'un Roma İmparatorluk Dönemi'yle beraber önemli kamusal yapıların inşa edilerek, kent gelişiminin tamamlanıp yeni sosyal alanların ortaya çıktığı alan olarak dikkati çekmektedir. Yapının çevresinde Stadion, Ana Kent Kapısı, Nymphaion A gibi önemli yapılar yer almaktadır. Roma Hamamı dikdörtgen planlı olup, yan cephesi yak. 21.80 m ve uzun cephesi ise yak. 60.87 m'dir. Yapı, sıralı beş salondan meydana gelmekte ve "sıra tipi" hamamların Pamphylia Bölgesi'ndeki önemli bir örneğini teşkil etmektedir. Yapının ana külesini oluşturan bu mekanların tam işlevi, bazı salonlar haricinde (Salon I ve 2), saptanamamıştır. Buna göre, salonların işlevi kuzeyden güneye doğru şu şekildedir; *Apodyterium* (I), *Frigidarium* (II), *Tepidarium* (III), *Caldarium* I (IV) ve en güney uçta ise II. *Caldarium* (V). Salonlar dışında Sillyon Hamamı'nda dikkati çeken en önemli nokta, yapının batı kesiminde yer alan ve salonların açıldığı koridordur. *Caldarium* II (V) dışında tüm salonlar bu koridora açılmaktadır. Buna göre, hamama giriş *apodyterium*un olduğu kuzey cepheden sağlanmakta ve buradan başlayan koridor batı cephenin büyük oranında uzanmaktadır. Bu koridor vasıtasıyla mekanlar arası geçiş kolaylaşmış ve hamamdaki dolaşım sistemi belli bir düzene oturtulmuştur. Yapının özellikle güney ve batı cephesindeki nizami bir şekilde yerleştirilmiş pencereler dikkati çekmektedir. Bu pencere sistemi koridorun ve tüm salonların gün ışığından tam anlamıyla yararlanmasını sağlamak dışında cephe mimarisini hareketlendiren unsurlar olarak da kullanılmıştır. Sillyon Roma Hamamı'nda yapılan araştırmalar, yapının iki temel inşa evresinin olduğunu göstermektedir. Yapının ilk olarak MS II. yüzyılda inşa edildiği, MS III veya IV. yüzyıllarda önemli eklemelerle mevcut planının ortaya çıktığı ve Geç Antikçağa kadar kullanımda olduğu söylenebilir. Bu çalışmada Sillyon Roma Hamamı, kentteki son dönem araştırmaları ışığında, tüm yönleriyle ele alınmakta; mimarisi, inşa tekniği ve dönemsel özellikleriyle ilgili elde edilen sonuçlar ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pamphylia, Sillyon, Roma Hamamı, Kentleşme, Yıkama Kültürü, Su Temini, Isıtma Sistemi.

Giriş

Sillyon antik kenti, Pamphylia Bölgesi'nde, günümüzde ise Antalya ili, Serik ilçesine bağlı Yanköy mahallesi Kocagözler mevkiinde yer almaktadır. Kent, Toros (*Tauros*) Dağları ile sınırlandırılan Pamphylia Ovası'na hâkim konumda, 235 m. yükseklikteki kayalık bir tepe üzerinde kurulmuştur. Araziye bağlı yerleşimlerden biri olan Sillyon, oldukça dar bir alana sığdırılmıştır. Kentin konumlandığı doğal kayalık tepenin üst kısmı akropolis ile aşağı şehri meydana getiren güneybatı, batı ve kuzeybatısı yerleşime elverişlidir. Karakteristik arazi yapısından dolayı, Sillyon'un şehir planlaması kendine özgü bir uygulama sergilemektedir. Mevcut araştırmalar ışığında, Demir Çağ başlarından Türk-İslam Dönemi içlerine kadar kesintisiz yerleşim görmüş Sillyon'un¹ Roma İmparatorluk Dönemi'nde, batı yamaca doğru geliştiği ve burasının Sillyon'un yeni sosyal alanı olduğu anlaşılmıştır. Teraslama yöntemiyle oluşturulan alanlarda başarılı bir şekilde kamusal yapıların yerleştirildiği görülmektedir. Şüphesiz

1 Taşkiran 2020, 1-31.

bu kamusal yapıların başında makalenin konusunu oluşturan ve tarafımızca “Roma Hamamı” olarak isimlendirilen yapı gelmektedir (fig. 1-2).

Pamphylia Bölgesi'nin önemli kentleri Perge, Aspendos ve Magydos gibi Sillyon'un da kökeninin Hititlere dayandığı ileri sürülmektedir. Öyle ki, Sillyon adının Hitit metinlerinde geçen *Šalluša*'dan türediğı ve Grekçe bir isim olmadığı kabul edilen bir görüřtür². Bu görüş, Pamphylia Bölgesi'nde Sillyon ile Perge'nin Hitit ve Luwi kaynaklarında yer aldığı çeşitli araştırmalara dayanmaktadır³. Ancak kentteki erken arkeolojik veriler yüzey araştırmaları sırasında bulunmuş ve MÖ VIII. ile VII. yüzyıla tarihlenen geometrik bezemeli seramiklerdir⁴. Dönemin siyasi gelişmeleri dışında, Arkaik ve Klasik Dönem'e tarihlenen Sillyon'la ilgili çok fazla veri yoktur. MÖ VI. yüzyıla tarihlenen Arkaik Dönem kandi⁵, MÖ V. ile IV. yüzyıllara verilen siyah astarlı seramik parçaları⁶ ve MÖ V. yüzyıla tarihlenen kırmızı figürlü krater parçası⁷ kentin Klasik Çağ'da var olduğuna dair bulgular olarak değerlendirilebilir. Hellenistik Dönem'de kente ilgili arkeolojik verilerin yoğunlaştığı, Sillyon'un artık bir kent karakteri gösterdiği hem buluntuların çeşitliliğinden hem de antik yazarların anlatımlarından anlaşılmaktadır. Kentin Hellenistik Dönemi ile ilgili önemli veriler olarak yazıtlar⁸, sikkeler⁹ ve seramik¹⁰ buluntular ön plana çıkmaktadır. Birçok antik yazarın pasajlarında Sillyon hakkında çeşitli anlatımlarına da ulaşmak mümkün olmaktadır¹¹. Sillyon'un bu dönemde kendi kendine yetebilen bir kent olduğu Hellenistik Dönem içlerine tarihlenen yapılaşmadan da anlaşılmaktadır. Bu dönemde savunma karakteri gösteren yapıların çoğunlukta olması, Sillyon'un savunma sistemi ile ön planda olduğunu göstermektedir¹².

Roma İmparatorluk Dönemi'nde *Pax Romana* ile beraber Sillyon'un genişleyip büyük ölçekli bir kent haline geldiğı söylenebilir¹³. Mimari dokusu ve anıtsal kamu

2 Forlanini 1999, 237; Tekoğlu 2000, 49.

3 Tekoğlu 2000, 49.

4 Bilgin v.d. 2020, 34-38, çiz. 1-2.

5 Küpper 1996, 265; Küpper 1997, 453.

6 Dönemin seramik değerlendirmesi için bk. Bilgin v.d. 2020, 36-38, çiz. 3.

7 Özer – Taşkıran 2010, 283, res. 10, çiz. 2; Bilgin v.d. 2020, 36-38, çiz. 4. 22.

8 Brixhe 1976, 165.

9 Pamphylia'da görölen Büyük İskender sikkelerinde *Era* olarak MÖ 221/220 tarihleri görölmektedir. Bunun için bk. Morkholm 1978, 70. Hellenistik sikke değerlendirmeleri için bk. Köker 2020, 234-236, fig. 2.

10 Bilgin v.d. 2020, 38-42, çiz. 4-5. Alkaç v.d. 2020, 83-86.

11 Hellenistik Dönem'de Sillyon'dan bahseden ilk antik yazar, MÖ IV. yüzyılda yaşamış Pseudo Skylaks'dır (Scyl. Per.101. 1.). Tarihçi Livius ise, bu dönemde Sillyon'un *Kibyra* ve *Limnen* denilen yerle birlikte Roma'nın kontrolünde olduğunu söyler (Liv. Per. XXXVIII; XV.4-12.). Arrianus, Büyük İskender'in MÖ 334 yılında Pamphylia'ya geldiğini ve ordusuna bağı bir birliğin Sillyon'u kuşattığını fakat alamadığını “*İskender Side'de de bir miktar asker bırakarak Sillyon'a doğru hareket etti. Burası yabancı paralı askerler ve ülkenin yerlilerinden meydana getirilmiş bir kuvvetin savunduğu müstahkem bir yerd. Sillyon'un ani saldırıyla çabucak alınması olanaksızdı. Ayrıca yolda Aspendoslular'ın hiçbir şartı yerine getirmek istemedikleri hem atları hem de parayı vermedikleri, aksine köylerdeki her şeyi kente taşıyarak İskender'in askerlerini kente sokmadıkları hatta kentin yıkık surlarını da tamir etmeye çalıştıklarına yönelik haberler geldi. Ve bu haberler İskender'i Aspendos'a doğru ilerlemek zorunda bıraktı*” şeklinde tasvir eder. Arr. Anab. I. 26. 5.

12 Kentin savunma sistemi için bkz. Taşkıran 2017.

13 *Pax romana* ile birlikte kentlerin birbirleriyle rekabete girdikleri ve kentlerini güzelleştirme adına birçok yeni yapının inşa edilip, şehirlerin mimari açından zenginleştığı anlaşılmaktadır. Bk. Kolb 1984, 117. Kentler arasındaki rekabet için bk. Nollé 1993, 297-317.

yapılarıyla kentleşme sürecini MS II. ve III. yüzyılda tamamladığı anlaşılmaktadır. Anadolu'nun birçok kentinde olduğu gibi¹⁴, Sillyon'da da Hellenistik Dönem'den beri var olan birçok yapının Roma İmparatorluk Dönemi içinde yenilenmiş olduğu, bazılarının ise inşa edildiği görülmektedir. Bu dönemde, makalenin konusu oluşturan Roma Hamamı başta olmak üzere, Stadion¹⁵, Odeion ve Tiyatro¹⁶, Tapınak¹⁷ ve Dorik Porticus¹⁸ gibi önemli yapıların bina edildiği görülmektedir. Ayrıca kentin güneybatısı, batısı ve kuzeyi boyunca dağılım gösteren Nekropolis içinde yer alan mezarların bir kısmının İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendiği düşünülmektedir¹⁹. Urbanistik gelişmelerin yanı sıra, dönemin yazıtları önemli bilgiler sunmaktadır. Sillyon'da bulunmuş ve MS II. yüzyıla tarihlendirilmiş Megakles'in kızı hayırsever (*euergetes*) Menodora ve ailesinin yazıtları kentin bu dönemdeki sosyal ve ekonomik durumunu göstermesi açısından önemlidir²⁰. Başta Menodora ve ailesinin desteği olmak üzere, yerleşimin MS II. ve III. yüzyıllarda şehircilik açısından geliştiği ve birçok kamusal ve dinsel yapının inşa edildiği söylenebilir. Ayrıca kentte yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilen Roma İmparatorluk ve Geç Roma İmparatorluk dönemlerine tarihlendirilen yoğun ve çeşitli seramik buluntular dikkati çekmektedir. Roma İmparatorluk Dönemi buluntuları arasında, en yoğun buluntu grubunu Doğu Sigillatları A grubu ile Sagalassos kırmızı astarlı seramikler oluşturmakta; Geç Roma Dönemi seramikleri arasında ise daha çok Geç Roma D grubuna ait buluntular ön plana çıkmaktadır²¹. Son olarak, korunaklı doğal yapısı, stratejik konumu ve güçlü suruyla Sillyon'un hem Bizans hem de Türk-İslam Dönemi'nde meydana gelen birçok olaya rağmen bölgenin en güçlü kentlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki, Bizans Dönemi'nde kent, bir piskoposluk merkezi olmuş ve bu statüsünü uzun süre muhafaza etmiştir²². Benzer biçimde, Türk-İslam Dönemi'nde Teke İl'inin önemli merkezlerinden "Karahisar-ı Teke Kalesi" olarak Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi'nde de önemini korumuş ve bölge yerleşimleri arasında ön planda olmuştur²³.

Birçok beden duvarı ayakta olan Sillyon Roma Hamamı erken dönemlerden itibaren araştırmacıların dikkatini çekse de bugüne kadar detaylı bir şekilde incelenmemiştir. İlk defa Lanckoroński tarafından değinilen yapı, çalışmasında "P" harfiyle gösterilmekte ve "antik saray" olarak nitelendirilmektedir²⁴. Likya Bölgesi hamamlarını araştıran A. Farrington, kısaca Sillyon Hamamı'na da değinmiş ve

14 Quaß 1993, 210; Tüner-Önen 2008, 176.

15 Lanckoroński 2005, 73.

16 Sear 2006, 378.

17 Küpper 1998, 481-482.

18 Lanckoroński 2005, 82.

19 Küpper 1998, 484; Sillyon *nekropolis*'i hakkında daha fazla bilgi için bk. Özer – Taşkiran 2010, 279-281; Özer 2017. Sillyon yüzey araştırmasında bulunmuş bir lahit kapağındaki yazıtta *Aur.* ön adından dolayı MS 212'de yayınlanan *Constitutio Antoniana* sonrasına tarihlendirilmiştir. Buradan hareketle Roma Dönemi'nde *nekropolis*'in kullanıldığını önermek istiyoruz.

20 Debord 1982, 73; Wörrle 1989, 162; Bremen 1994, 43.

21 Bilgin v.d. 2020, 42-54, çiz. 6-9.

22 Ruggieri – Nethercott 1986, 133; Hellenkemper – Hild 2004, 397; Taşkiran 2020, 15-21; İşler 2020, 146-150.

23 Taşkiran 2020, 21; Mıynat 2020, 197-200.

24 Lanckoroński 2005, 73. 84, res. 51. 67.

Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmiştir²⁵. H. Abbasoğlu, Pamphylia Bölgesi Hamamlarını “Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları” başlıklı doçentlik tezi kapsamında yapıdan bahsetmektedir. Bu çalışmada bölgedeki belli başlı yapılara değinilmekte ve bu yapılar plan açasından ele alınmaktadır²⁶. H. Abbasoğlu “Pamphylia Hamamları: Plan Açasından Bir Değerlendirme” başlıklı makalesinde konuyu yeniden ele almış ve çeşitli değerlendirmelerle bölge hamamlarına yer vermiřtir²⁷. Sillyon'da 2018-2019 yılları arasında kentte iki sezon boyunca gerçekteşirilen yüzey araştırmalarının temel hedeflerinden birisi de Roma Hamamı olmuş ve hazırlanan bir proje kapsamında, yapı disiplinlerarası bir yaklaşımla detaylı bir şekilde çalışılmıřtır²⁸. Bu çalışmalardan biri “Sillyon Antik Kenti Roma Hamamı Yapısında Arkeometrik Analizler” ismiyle yayınlanandır. Bu makalede hamama ait harç örnekleri arkeometrik yöntemlerle çalışılmış ve önemli sonuçlara ulařılmıřtır²⁹. Yine hamamda sürdürülen jeofizik çalışmalar sonucunda, yapının kazı yapılmadan detaylarına ulaşılması hedeflenmiş ve sonuçlar “Sillyon Antik Kenti 2019 Araştırma Sezonunda Yapılan Jeofizik Çalışmalar” başlığı altında yayımlanmıřtır³⁰. Yapının koruma durumuna ilişkin gerçekteşirilen “Sillyon Antik Kenti Örnek Yapı Grubunda Yapı Durumu ve Risklerin Değerlendirilmesi” isimli çalışmada, yapıdaki deformasyonlar ele alınmaktadır³¹. Son zamanlarda yapılan bu araştırmalar, makalenin oluşmasında önemli veriler sağlamış ve birçok sorunun cevaplanmasına katkı sağlamıştır. Bu külliyat haricinde, Sillyon Roma Hamamı kapsamlı biçimde ilk kez bu makalede bilim dünyasına sunulmaktadır.

1. Hamamın Kent İçindeki Konumu

Hamam, kamu yapılarının kümelenediği aşağı şehir olarak nitelendirdiğimiz kentin batı yamacında yer almaktadır. Yapı, Ana Kent Kapısı'nın 40 m kuzey batısında, Nymphaion A'nın 26 m batısında, Nekropolis'in güneybatısında ve Stadion'un hemen doğusunda, kuzey-güney ekseninde konumlanmaktadır (fig. 1-2). Hamam yak. 1140 m² alanı kaplamaktadır³². Yapının konumlandığı kentin batı yamacı, Sillyon'un Roma İmparatorluk Dönemi'yle beraber önemli kamusal yapıların inşa edilerek, kent gelişiminin tamamlanıp, yeni sosyal alanların ortaya çıktığı bir bölüm olarak dikkati çekmektedir. Özellikle MS II. yüzyılla birlikte kentin batı yamacına Hamam'ın yanı sıra Stadion gibi kütleli yapıların inşa edilmesi, söz konusu alanı kentin en canlı

25 Farrington 1995, kat. no 115, fig. 62. 64.

26 Bu çalışma için bk. Abbasoğlu 1983.

27 Bk. Abbasoğlu 2004, 1-9.

28 Yapı, “Roma Hamamı Projesi” (Proje no: KU AKMED 2018/P.1021) ile Koç Üniversitesi Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (Akmed)'nden projesi desteği almıştır. İki yıl boyunca yapıda sürdürdüğümüz çalışmalar, “Sillyon ve Çevresi Yüzey Araştırması Projesi (Proje no: 2018KRM007)” ve “Sillyon Antik Kenti Su Sistemi Araştırması Projesi (Proje no: 2019KRM012) Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje destekleriyle tamamlanmıştır.

29 Bu çalışma için bk. Eroğlu v.d. 2020. Burada, örneklenen yapı malzemeleri ve hammadde örneklerinin kimyasal ve petrografik özellikleri arkeometrik analizlerle belirlenmiştir. Buna göre harçlarda kullanılan agregaların Antalya Alanya napına ait ofiyolit birimlerini temsil eden serpantinit, radyolarit, bazalt, gabro ve diyabaz kaya parçalarından alınmış olabileceği ortaya konulmuştur.

30 Bu çalışmalar için bk. Erçetin v.d. 2020.

31 Bu çalışma için bk. Selekoğlu 2020, 247-254.

32 Bu hesaplamada sadece hamamın işlevsel mekânlarının kapladığı alan göz önünde bulundurulmuş, hamamın çevresi dikkate alınmamıştır.

noktalarından biri haline getirmiş olmalıdır. Bu devirlerde Hellenistik Dönem’de inşa edilen Ana Kent Kapısı, Perge Hellenistik Kapı’sı gibi, savunma özelliğini kaybetmiş ve temsili bir alana dönüştürülmüştür³³. Ana Kent Kapısı’ndan başlayarak kenti batı ve kuzeybatı yönde çevreleyen Hellenistik sur, bu dönemde önemini kaybetmiş ve Hamam yapısı da bu surun geçtiği hat üzerine oturtulmuştur. Ayrıca arazide yaptığımız çalışmalarda surda kullanılan *isodomik* kesme taş blokların hamamın inşaatında devşirme malzeme olarak kullanıldığı tespit edilmiştir³⁴. Hamamın konumlandığı alan teraslama yöntemi ile oluşturulmuştur. Öyle ki, Roma İmparatorluk Dönemi’nde kentin batı eteklere doğru genişlemesi ve önemli kamusal yapıların bu dar alana sığdırılması başarıyla uygulanan bu teraslama yöntemi sayesinde. Yapılaşma için yeterli düz alan bulunmayan kentin az eğimli batı yamacı düzeltilerek, öğlen ve öğleden sonrası güneşini hamamın sıcak bölümlerin alacağı yönelimde yerleştirilmiştir.

Sillyon hamamının konumu göz önünde bulundurulduğunda, yapının bu noktaya inşa edilmesinin temel iki sebebinin olduğunu söyleyebiliriz³⁵. Birincisi yak. 26 m doğusunda bulunan su kaynağı, diğeri ise gün ışığından yararlanmak olduğu ortadadır. Nitekim Vitruvius da Roma İmparatorluk Dönemi’nde hamamların ışığı en iyi gören yerde konumlandırılmasını öğütler³⁶. Bununla beraber Sillyon Hamamı’nın konumunda estetik kaygılarında ön planda tutulduğu anlaşılmaktadır. Hamamlar genelde manzarası güzel olan alanlara kurulmakta ve böylece hamama gelenlerin etrafı izlemesi de sağlanmaktadır³⁷. Tesisin bulunduğu alan etrafa hâkim bir terastır ve hamamda vakit geçiren bir kişi istediği noktayı yapının pencerelerinden rahatlıkla izleme imkanına sahiptir. Bununla beraber, genellikle hamamların kentin en işlek güzergahları üzerinde oldukları da görülmektedir. Sillyon Hamamı hemen kentin Ana Caddesi’nin batısında konumlanmaktadır. Ana Kent Kapısı’na gelip Ana Cadde’den kentin iç kesimine doğru devam etmek isteyen biri çok rahatlıkla hamamın bütün detaylarını görebilmektedir. Roma İmparatorluk Dönemi’nin en önemli sosyal alanlarında olan hamamların sadece Sillyon gibi tepe eteği yerleşmelerinde değil; bilakis birçok kıyı kentinde de en canlı olan alanlarında, yani limana yakın veya limana açılan caddeler üzerinde konumlandığı görülmektedir. Öyle ki, Salamis, Side, Ephesos ve Miletos gibi önemli metropollerde kent gelişiminin bu yönde olduğu bilinmektedir³⁸.

2. Hamamın Mimarisi ve İnşa Tekniği

Kuzey-güney oryantasyonlu yapı dikdörtgen planlı olup, kısa cephesi 21.80 m ve uzun cephesi ise 60.87 m’dir. Hamam araziye göre yön bulmuş, yapı direk kayalık

33 Özer – Taşkiran 2018, 158-159.

34 Taşkiran 2017, 86.

35 Bir hamamın inşası için yer seçimindeki tercih sebepleri, elverişli büyüklükte bir alanın mevcudiyeti ve buranın antik çağın su taşımacılığına uygun seviyede olması olarak sıralanabilir. Bunun yanı sıra bir hamam için zorunlu olan yakacak sağlanmasındaki kolaylıklar da düşünülebilir. Bk. Bayburtluoğlu 2003, 127; Coşkun 2007, 27.

36 “Öncelikle olabildiğince sıcak, kuzey ve doğudan uzak bir yer seçilmelidir. Böylece sıcak ve ılık banyolar kışın batıdan aydınlanacaktır ancak eğer arazinin gösterdiği özellik bunu engellemekteyse, o zaman ışık güneyden alınmalıdır”. Bk. Vitruv. *De Architectura*, V. 10.1

37 Coşkun 2007, 27.

38 Öztaner 2007, 293 vd.

ve sağlam bir zemine oturtulmuştur. Sillyon Hamamı'nın mevcut plan şemasına göre sıralı beş salondan meydana geldiği anlaşılmaktadır. Ancak yeni araştırmalar ışığında yapının iki temel inşa evresin olduğu tespit edilmiştir. Hamamın ilk üç meknı (Salon I-III) aynı ölülerde olmasına rağmen, diğer iki meknı (Salon IV-V) 4.25 m doğuda başlatılmıştır. Başka bir ifadeyle Salon I, II ve III (21,80 m), Salon IV ve V'e (16,55 m) göre daha uzun yerleştirilmiştir. Salonlar arasındaki bu yapısal farklılığın hamamda yapılan onarımlardan kaynaklandığı anlaşılmıştır. Özellikle, aşağıda anlatıldığı üzere, ilk üç salonun duvar yapım tekniği ile Salon IV ve V ile koridorun inşa tekniği arasında önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Bununla birlikte, Salon IV'n, Salon III ile birleştiği kısımda dikişlerin olmaması ve duvar ayırımının görülmesi bu mekanların sonradan eklendiğinin bir başka göstergesidir. Böylece ilk yapım evresinde yapının üç salonlu bir tesis olduğu, ikinci yapım evresinde ise hamama IV ve V nolu salonlar ile koridorun eklenerek yapının daha kompleks bir tesise dönüştürüldüğü düşünülmektedir (fig. 3-9).

İlk yapım evresine ait maalesef çok fazla veri elimizde yoktur. Buna rağmen I nolu Salon'un bir *frigidarium* (*apodyterium* (?), II nolu Salon'un bir *tepidarium* ve III nolu Salon'un ise bir *caldarium* olabileceği söylenebilir (fig. 3). Bu şekliyle kk bir tesis olduğu anlaşılan Sillyon Hamamı, Patara³⁹, Typallia⁴⁰, Tlos⁴¹, Idebessus⁴² ve Etenna⁴³ hamam planlarını akla getirmektedir. Bu yapıların hepsi üç salonlu olup, kk tesisler olarak dikkati çekmektedir. Sillyon örneğine benzer biçimde, ilk inşa evresinde sadece ana yıkanma odalarına sahip olup sonradan ek birimler eklenerek genişletilen hamam tesisleri bilinmektedir. İmparatorluk Dönemi'nde inşa edilen ve birden çok inşa evresi olan Perge Güney Hamamı her ne kadar daha büyük bir tesis olarak ön plana ıkırsa da Geç Antik Dönem'de birçok tamirat geçirmiş ve çeşitli ilavelere maruz kalarak yapı bytlmřtir⁴⁴. Severuslar Dönemi'nde inşa edildiği söylenen Idebessus Hamamı ilk inşa evresinde üç odalı olup, Geç Antik ağ'da II ve III nolu odaları bölünmüş farklı bir plana evrilmiřtir⁴⁵. Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen Parion Yamaç Hamamı'nın iki mekanın sonradan eklendiği belirtilmiřtir⁴⁶. Andriake Doğu Hamamı Roma evresi birtakım eklemelerle Bizans Dönemi'nde kullanılmaya devam edilmiřtir⁴⁷. MS II. yüzyıl ortalarında inşa edildiği düşünülen Tripolis Roma Hamamı Bizans Dönemi'nde çeşitli eklemelerle geniřletilmiřtir⁴⁸. Salamis Roma Hamamı MS II. yüzyılda Traianus ve Hadrianus dönemlerinde inşa edilmiş, MS IV. yüzyılın ilk yarısındaki depremlerden sonra onarılmış ve mevcut planına bu dönemde ulařmıřtır⁴⁹.

39 Patara Liman Hamamı Erken İmparatorluk Dönemi'nde üç salonlu bir tesis olarak inşa edilmiş sonrasında, farklı yapı evrelerinde bazilika thermarum ve çeşitli birimler eklenerek bytlmştir. Bunun için bk. Erkoç 2018, 253-256, fig. 16.

40 Çevik – Varkıvanç 2004, 229-232, fig. 14.

41 Farrington 1995, 162, kat. 59, fig. 20.

42 Farrington 1995, 153, kat. 23, fig. 5.

43 Çevik 2000, 99.

44 zdizbay 2012, 30-42.

45 Farrington 1995, 153, kat. 23, fig. 5.

46 Çelikbaş – Oyarçin 2014, 67 ve 70.

47 Çevik – Bulut 2014, 239.

48 Daşbacak 2017, 97-98.

49 Coşkun 2007, 32.

Yapının ikinci evresini oluşturan mevcut plandaki mekanların tam işlevi ise, bazı salonlar dışında (I ve II nolu salonlar), saptanabilmiştir. Buna göre, salonların işlevi kuzeyden güneye doğru şu şekilde olmalıdır; *apodyterium* (I nolu Salon), *frigidarium* (II nolu Salon), *tepidarium* (III nolu Salon), *caldarium* I (IV nolu Salon) ve en güney uçta *caldarium* II (V nolu Salon). Yapıya giriş *apodyterium*un olduğu kuzey cepheden sağlanmakta ve buradan başlayan koridor yapının batısında *Caldarium* II'ye kadar uzanmaktadır. Yapının en hareketli cepheleri güney ve batı kesimleridir. Bu aşamada sıcak odaların yapının güney kesimlerine yerleştirildiği görülmektedir (fig. 4). Tesisin ana mekanlarının içinde kişisel duş yerleri veya servis birimleri görülmemektedir. Sillyon Hamamının ana salonlarından başka servis birimlerinin varlığı tam olarak anlaşılamamaktadır. Ancak ilk evresinde üç, sonrasında ise beş salonlu olan böyle bir tesisin yakacak ve temizlik işleri için ek mekanlarının ya da depolarının olması beklenmelidir. Bir hamamın bağlantılı servis birimlerinin varlığı son derece zaruri ve doğal bir durum olarak kabul edilir⁵⁰. Hamamın hemen kuzey doğusunda, I nolu Salon'un doğu duvarına bağlı olduğu takip edilebilen ana kayadan kesilerek oluşturulmuş bir mekân bulunmaktadır. Bu mekânın konumu ve yapıyla bağlantıları servis birimleri olarak yorumlanmıştır. Kaldı ki bu alandaki hatlı yuvaları üzerlerinin kapatılmış olduğunu da göstermektedir. Bununla beraber, *Caldarium* II'nin doğusunda, *prefurnium* ile bağlantılı ek bir servis alanının olduğu ön görülmektedir.

Sillyon Hamamı'nın inşasında kullanılan malzeme istisnasız yerel kireçtaşıdır. Kentin üzerinde yükseldiği tepe doğal kayalık bir alandan oluşmaktadır. Yapının genel olarak, kayalık alandan faydalanarak oluşturulduğu ve kentin tarihsel süreci içinde arazi koşulları göz önünde bulundurularak eklemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Öyle ki, kuzeyindeki kayalık alanlardan yer yer birer taş ocağı olarak faydalanılmış, sökülen kesme taş bloklar yerinde işlenerek duvar inşasında kullanılmıştır. Böylece hem tesisin inşası kısa bir sürede bitirilmiş hem de bu iş için daha az bütçe harcanmıştır. Hamamın duvarlarının inşaatında düzgün kesilmiş yerel kireçtaşından bloklar kullanılmış ve duvarlar *opus quadratum* tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve köşeli olup, dört yüzü de işlenmiştir. *Opus quadratum* blokların alın kısımları I, II ve III nolu salonların duvarlarında bazı yerlerde bosajlı bazı yerlerde ise çerçevesi iken, IV ve V nolu salonlarda düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulamaya yer verilmemiştir. Bu iki farklı uygulama dikkati çekmekte ve yapıdaki farklı dönemlerdeki onarım veya eklemelere işaret etmektedir. Benzer biçimde, kesme taş blokların yüksekliği ilk üç salonda eşit olmasına rağmen; IV ve V nolu salonlarda ise daha kısa tutulmuştur. Ama uzunlukları tüm salonlarda birbirinden farklıdır. Blok kenarları düz kesilmiş ve birleşme yerlerinde boşluk bırakılmamıştır. Bloklar duvar üzerinde düzgün sıralar halinde ve belli bir standartta yerleştirilmiştir. Mekân duvarlarının iç düzenlemelerine bakıldığında *opus caementicum*'un yerel bir türü olan "harçlı moloz"un kullanıldığı görülmektedir. Genel bir ifadeyle, nitelikli yerel kireçtaşından düzgün, büyük bloklar kesilmiş ve duvarlarda, payelerde, ana mekanları örten beşik tonozlarda standart bir biçimde uygulanmıştır. Bununla birlikte bazı duvarlarda geç kullanım evresine bağlı olarak tuğla katkılı harç ve sıva izleri de

50 Özüdoğru – Tarkan 2018, 183.

takip edilmektedir.

Sillyon Roma Hamamı duvarının i ve dış yüzeylerinde iklimlenme ile ortaya çıkan erozyon ve bitkisel oluşumlar beraberinde malzeme kayıplarına neden olmuş ve çeşitli aşınma ile bozulmalar meydana getirmiřtir⁵¹. Bununla birlikte bölgede meydana gelen deprem hareketleri sonucunda yoğun olarak tahribata uğradığı da anlařılmıřtır⁵². Arkeometrik analizlerle, Sillyon'daki yapıların inşaatında kullanılan kireçtaşı blokların tutturulmasında kullanılan harcın içerisinde, yakın çevrede bulunan akarsu kanallarındaki ofiyolitik istife bağlı sedimanların olduğu belirlenmiştir. Yapı harçlarında kullanılan ofiyolitik kaya birimine ait agregalar Sillyon antik kentinin yakınlarda bulunan Antalya (Alanya Napı) ofiyolit birimlerini temsil ettiği ortaya konmuřtur⁵³.

Sillyon Roma Hamamı'nın araştırmalar neticesinde bölümlerinin işlevi, aşağıda değerlendirme bölümü altında da anlatıldığı üzere, mimari özellikleri yardımıyla saptanabilmiştir. Aşağıda başlıklar halinde yapının bölümleri detaylı bir şekilde anlatılmakta ve işlevleriyle ilgili detaylara yer verilmektedir.

2.1 Koridor

Sillyon Roma Hamamı'nda yapılan güncel araştırmalar neticesinde, batı cephesinin 43,40 uzunluğunda ve 2.65 m genişliğindeki bir koridorla çevrelendiği anlaşılmıştır. Yapının I nolu Salonu'ndan itibaren başlayan bu koridor, IV nolu Salon'a kadar devam etmektedir. I nolu Salon'un (*apodyterium*) olduğu kuzey taraftan koridora, başka bir ifadeyle yapıya giriş yapılmakta ve bu giriş boyunca devam edilerek sırasıyla I, II, III ve IV nolu salonlara ulaşılmaktadır. Koridorun IV nolu Salon'da bittiği, mekânın kuzey duvarı i kesiminde bulunan kapı pervazından anlaşılmaktadır. IV ile V nolu salonlar arasındaki geçiş ise ortak kullandıkları duvar üzerinde yer alan kapı vasıtasıyla yapılmaktadır. Böylece V nolu Salon hariç ilk dört mekânın bu koridora açıldığı ve geçişlerin koridor vasıtasıyla yapıldığı ortaya çıkmaktadır (fig. 4).

Hamam koridorunun açıldığı batı duvarı üzerinde her bir mekâna  adet denk gelecek şekilde pencereler eklenmiştir (fig. 6. 8-9). Her ne kadar koridor IV nolu Salon'la bitiyor olsa da pencere sistemi V nolu Salon'a kadar devam etmektedir. Bu pencerelerin varlığı her mekânın batı duvarı üzerinde izlenebilmekle beraber, III nolu Salon'da tüm detaylarıyla belli olmaktadır. Buna göre pencerelerin çift kanatlı bir sisteme sahip oldukları lento ve eşik bölümlerinde grlen yuvalardan anlaşılmaktadır (fig. 12). Koridora açılan pencerelerin yksekligi birbirine eşit olmalıdır. Zira III nolu Salon'da *in situ* duran pencerelerin ölçülerinden bu çıkarım yapılabilmektedir. Buna göre pencerelerin genişliği 1.95 m, yksekligi 3.35 m ve derinliği ise 1 m'dir.

Koridor vasıtasıyla mekanlar arası geçiş kolaylaşmış ve hamamdaki dolaşım sistemi belli bir düzene oturtulmuştur. Yapının batı duvarı boyunca devam eden pencere sistemi ile koridorun ve tüm salonların gün işiğından tam anlamıyla yararlanması

51 Selekoğlu 2020, 248, fig. 2.

52 Eroğlu v.d. 2020, 256.

53 Bu alışmalar için bk. Eroğlu v.d. 2020, 264.

sağlanarak, yapı yüksek derecede aydınlatılmış dahası ısıtılması kolaylaştırılmıştır. Bununla birlikte, pencereler hem yapının batı cephesini hareketlendiren unsurlar olarak düşünülmüş hem de tesise gelen kişiler için eşsiz bir manzara yaratılmıştır. Bugün bile Sillyon'a gelen ziyaretçilerin en çok dikkat çeken yapılardan biri olan Roma Hamamı, antik dönemde aşağı kentte yer alan en önemli anıtsal yapı olarak ön plana çıkmaktadır.

Koridor, yukarıda anlatıldığı üzere, IV ve V nolu salonlar gibi sonradan yapıya eklenmiş olmalıdır. Bu iki mekân ve koridorun inşa tekniği ile diğer salonların inşa tekniği arasında dönemsel farklar izlenebilmektedir. Hamamın ilk evresinde I nolu Salon üzerinde yer alan yapının ana girişi, ikinci yapım evresinde koridorun eklenmesiyle buraya alınmış ve koridor tesis içinde dolaşımı sağlayan en önemli bölüm haline gelmiştir. Koridor, hamamın son evresinde ise, III ile IV nolu salonun ortak duvarı hizasında çokgen taşlar ve kaba kireç karışımı bir blokajla kapatılmış ve muhtemelen işlevini kaybetmiştir.

2.2 *Apodyterium (Frigidarium ?), I nolu Salon*

Burası hamamının ilk bölümü olup giriş kısmını teşkil etmekte ve 8,98 x 16,25 m ölçülerinde dikdörtgen bir plan örneği sergilemektedir. Kayalık bir alana dayandırılan I nolu Salon'un doğu ve kuzey duvarları kısmen korunagelmıştır. II nolu Salon ile arasındaki sınırı oluşturan güney duvarı tamamen yıkılmıştır. Batı duvar ise giriş kısmının olduğu kuzeybatı köşede sağlamdır. Doğü duvarı tonozun başladığı yere kadar ayakta kalmıştır. Duvar kalınlığı hamamın diğer bölümlerinde olduğu üzere 95 cm iken bu ölçü kuzey duvarda artmakta ve 1.80 m'ye çıkmaktadır. Bunun sebebi muhtemelen yapının işlevi ile ilgili olmalıdır. Kuzey duvarın batı köşesinde yan yana yerleştirilmiş üç adet hatul yuvası yer almaktadır. Koridora açılan I nolu Salon kapısının sövesi seçilebilmektedir. Burasının üst bölümü V nolu Salon'un güney duvarı üzerinde yer alan yan girişlerde olduğu gibi piramidal bitmektedir. I nolu Salon yapının erken evresinden itibaren kullanılan mekanlardan biridir ve tüm evrelerden yapıya ilk giriş buradan sağlanmıştır. Bu mekânın bir *frigidarium* veya *apodyterium* kısmı olabileceği ilk aşamada düşünülmektedir. H. Abbasoğlu'nun, Sillyon hamamının *apodyteriumu* için kesin bir tanımlama yapılamadığını ve I nolu Salon'un (Abbasoğlu'nda V no.lu olarak geçmektedir) *frigidarium* olabileceği şeklindeki yorumuna rağmen⁵⁴, araştırmalarımız neticesinde salonun ilk evresinde bir *frigidarium*; ikinci evresinde ise bir *apodyterium* olabileceği görülmüştür. Bununla birlikte ilk evresinde organik bağlantılı ve birlikte çalışan iki bölümden oluştuğu (*apodyterium/frigidarium*) düşünülmektedir (fig. 3-4)⁵⁵.

Mekânın ilk evresiyle ilgili çok veri olmadığından daha çok değerlendirmeler ikinci evresine, yani mevcut durumuna dair yapılabilmektedir. Bu bağlamda, yapının güneyinde uzanan koridor, I nolu Salon'u batı duvarının olduğu yerde başlamaktadır.

54 Abbasoğlu 2004, 3-4.

55 Roma hamamlarında *apodyterium* ve *frigidariumun* aynı bölüme karşılanması sık rastlanan bir durum değildir. Andriake Doğü Hamam'dan benzer bir şema bilinmektedir. Bunun için bk. Çevik – Bulut 2014, 225-226.

Dolayısıyla hamamın ana girişin burası olduğu görölmektedir. Girişin buradan verildiği göz önünde bulundurulduğunda, I nolu Salon'un bir *apodyterium* olduğu söylenebilir. Nitekim kuzey duvarının farklı bir şekilde kalın tutulması ve duvar üzerinde görölen ahşap hatlı yuvalar, burası üzerinde bir soyunma kabininin veya dolabının olabileceğini düşündürmektedir. Öyle ki, *apodyteria* genelde dikdörtgen bir şemaya sahipti; taş veya ahşaptan oturma sıraları ve raflarla donatıldıkları gibi farklı ölçülerde nişler de eklenebilmekteydi. Giyinme veya kısa bir dinlenme için kullanılan *apodyteria*'ya genelde doğrudan dışarıdan ulařılabilmekte⁵⁶ ve daha basit mekanlar halinde düzenlenmekteydi. Nitekim jeofizik çalışmalarını sonucunda, anomali değerlerinin düştüğu görölmekte ve mekânın taban kısmında herhangi bir detayın olmadığı ortaya çıkmaktadır (fig. 10)⁵⁷.

2.3 *Frigidarium* (II nolu Salon)

II nolu Salon Sillyon Roma Hamamı'nın en az korunmuş bölümüdür ve 9,38 x 16,25 m ölçülerindedir (fig. 3-5). Mekânın tüm duvarları yıkılmıştır. Duvarlarının yıkılmış olmasına rağmen kısa hatları belli olmakta ve özellikle yan cephelerinin düz bir şekilde planlandığı anlaşılmaktadır⁵⁸. Mekanla ilgili detaylara değinmek mümkün değildir. Ancak alanda yaptığımız detaylı çalışmalarda, zemininde bir ısıtma sisteminin olmadığı belli olmaktadır. I nolu Salon'un H. Abbasoğlu tarafından *frigidarium* olabileceği ifade edilse de⁵⁹ mekanlar arası ilişki ve II nolu Salon'un tesis içindeki konumundan hareketle burasının en azında yapının ikinci evresinde bir *frigidarium* olabileceğini düşünüyörüz. Veri olmamasından dolayı yapının ilk evresinde bu salonun tam işlevini söylemek oldukça güçtür. Ayrıca salonda yaptığımız jeofizik çalışmalarında yapının tabanında herhangi bir anomaliye ulaşılmamış ve mekânın basit bir şekilde kurgulandığı tespit edilmiştir (fig. 10)⁶⁰.

2.4 *Tepidarium* (III nolu Salon)

Tepidarium, 9,78 x 16,25 m ölçüleriyle I ve II nolu salonlar gibi dikdörtgen bir plana sahiptir. III nolu Salon'un doğu duvarı I ve IV nolu salonlarda göröldüğu gibi tonozlu bir şekilde bitirilmiştir (fig. 3-4). Bu duvar kesme taş bloklarla *opus quadratum* tekniğinde inşa edilmiştir. Tonozun olduğu kısımda tamirat izleri dikkati çekmektedir. Bu duvar üzerinde, duvarın merkezinde benzerlerini diğer salonlarda da takip ettiğimiz hafifletme kemeri zemin seviyesi hizasında görölmektedir. Güney duvarı tonozun başladığı seviyeye kadar sağlamdır. Güney duvarı üzerinde batı duvardan 95 cm doğuda bir adet niş yer almaktadır. Kemerli bir şekilde biten nişin genişliği 1.80 m ve derinliği ise 1 m'dir. Bu açıklık daha çok tepidairumlarda karşımıza çıkan yıkanma birimlerini akla getirmektedir. Salonun doğu tarafında kuzey-güney doğrultulu paralel konumlandırılmış iki adet sarnıç yer almaktadır (fig. 11). Sarnıçlar yapının genişliği

56 Özdizbay 2012, 33.

57 Bu çalışmalar için bk. Erçetin v.d. 2020, 283-284, fig. 7-8.

58 Pamphylia'da *frigidariumu* bir apsisle sonlanan örneğe sadece Perge Güney Hamamı'nda rastlanmaktadır. Bk. Özdizbay 2012, dn. 271.

59 Abbassoğlu 2004, 4.

60 Erçetin v.d. 2020, 283-284, fig. 7-8.

boyunca yerleştirilmiştir. Doğudaki ilk örnek çökmüş olsa da batıdaki sarnıç açık bir şekilde tüm ayrıntılarını sunmaktadır. Beşik çatılı olduğu anlaşılan sarnıçlar; çokgen taşlar, harç ve yer yer tuğla parçalarının yardımıyla *polygonal* teknikte inşa edilmiştir. Sarnıçların genişliği 1.35 m iken yüksekliği ise ölçülebilen 1.55 m'dir. Sarnıçların iç kısmı ince ve pürüzsüz bir şekilde sıvanmış ve iletkenliği ortadan kaldırılmıştır. Bunlar tesisin su ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılmış su depolarını akla getirmektedir. Ancak sarnıçların yapım tekniği ve mekân içindeki konumu, sonradan buraya eklendiklerini göstermektedir. Yapı hamam işlevini kaybettiği geç dönemde burası bir depo işlevine büründürülmüş olmalıdır. Mekânın kuzey ve batı duvarlarının hatları belli olmakla birlikte temel seviyesinden itibaren yıkılmış ve malzemeleri etrafa dağılmış durumdadır. Yapının içerisinde farklı noktalarda çatı kiremidi parçaları (*kalypter*) görülmektedir. Kuzey duvarı hattı üzerinde sonradan düzeltilmiş bazı duvar bloklarının III nolu Salon'a bakan iç yüzlerinin yak. 5 cm kalınlığındaki bir harçla sıvandığı görülmektedir. Harcın üzerindeki tutturma kanalları ile delikleri mekânın kaplamasıyla ilgilidir. Yine güney ve doğu duvarlarda da benzer kaplama izlerine yoğun olmamakla beraber rastlamak mümkündür.

III nolu Salon H. Abbassoğlu tarafından bir *tepidarium* olarak önerilmiştir⁶¹. Bu tanımlamaya katıldığımızı ve yapının tek ılıklik kısmının burası olduğunu ifade etmek istiyoruz. Nitekim yaptığımız araştırmalar sonucunda III nolu Salon'un tesis içindeki konumu, kaplama izleri ve güney duvardaki yıkanma nişi burasının bir *tepidarium* – ılıklik bölümü olduğunu göstermektedir. Burası *frigidarium* ile *caldarium* arasında konumlanmaktadır ki geleneksel Roma İmparatorluk Dönemi hamam mimarisinde, soğuk odadan sıcak odaya geçişte bir ılık oda yer almaktadır. Ayrıca III nolu Salon'da yaptığımız jeofizik çalışmada, mekânın merkezi noktasında dikdörtgen planlı bir anomali ortaya çıkmıştır⁶². Değerlendirmeler sonucunda bu verinin bazı hamamların *tepidarium*larında karşımıza çıkan dörtgen kesitli bir sıcak su havuzu veya *hypocaustum* sistemine ait boşluklar olabileceği düşünülmüştür (fig. 10). Hamamın ilk yapım evresinde burası plan açısından düşünülürse güneyde konumlanmasında dolayı bir *caldarium* olabileceği akla gelmekle beraber bu yorum yeterince veri olmamasından dolayı bir hipotez olarak kalmaktadır.

2.5 *Caldarium* I (IV nolu Salon)

Bu salonun yapının ikinci evresinde inşa edilmiş olduğu, yukarıda anlatıldığı üzere, açık bir şekilde anlaşılmaktadır (fig. 4). *Caldarium* I, 9,04 x11,68 m ölçüleriyle kareye yakın bir plana sahiptir. IV nolu Salon'un doğu duvarı üzerinde 1.50 m genişliğinde, 2.60 m yüksekliğinde ve 95 cm derinliğinde birbirinin simetrisi olan üç tane açıklık yer almaktadır. Bunlar mekânın kente bakan kısmında bir peyzaj oluşturmaktadır. Yapının güneyinde yer alan pencereler gibi çift kanatlı bir şemaya sahiptirler. Tamamı sağlam olan duvarın üst kısmı tonozlu bir şekilde devam etmekte ve çatının oturduğu kısmı teşkil etmektedir. Tonoz kısmı çokgen taşlar, tuğla ve kaba harç karışımı bir malzemeyle örülmüştür. Bu duvar yapım tekniği, tonoz detayları görülen

61 Abbassoğlu 2004, 3.

62 Erçetin v.d. 2020, 283-284, fig. 7-8.

I ve III nolu salonlardaki quadratum teknikten farklıdır ve yapının ikinci evresini yansıtmaktadır. Tonozun iç cephesinde çatı kirişlerinin oturduğu altı tane hatıl yuvası yer almaktadır (fig. 13).

IV ile V nolu salon ile ortak olan 1.80 m genişliğindeki güney duvar geç dönemde onarım görmüştür. Burada yak. 4.50 m genişliğindeki bölüm devşirme ve moloz taşlarla yeniden örülmüştür. Mekânın batı duvarı iç kesim seviyesinden itibaren yıkılmıştır. Koridor başlığı altında anlattığımız üzere, kuzeybatı köşesindeki pencere eşiği izi ve güneybatıdaki sağlam kalan pencere detayları, III ile V nolu salonlarda olduğu gibi, bu duvarda da üç tane büyük pencere olduğunu göstermektedir. Bu pencereler mekânın doğu duvardaki örneklerle aynı olup simetrik bir şekilde yerleştirilmiştir. Bu durumda, mekânın doğu ve batı duvarlarının açıklıklarla hareketlendirildiği böylece hem kent tarafında hem de batıdan zengin bir peyzaja sahip olmasının hedeflendiği söylenebilir. Mekânın batı duvarının tam merkezinde 1.70 m genişliğinde ve 1.60 m derinliğinde zemin seviyesinin altında dikdörtgen bir girinti oluşturulmuştur. Girinti yapının batı tarafında pencerelerin açıldığı pervazla çevrelenmiştir. Bu alanın geç dönemde kapatılmasından dolayı işlevi anlaşılmamakla beraber, mekandaki su tahliyesi için kullanılmış olabileceği gibi, cepheyi bu yönde hareketlendirdiği de söylenebilir.

Salonun kuzeybatı köşesi, koridorun olduğu kısım, geç dönemde kapatılmıştır. Burası muhtemelen Bizans Dönemi'nde küçük taşlar, kaba harç karışımı molozlarla doldurulmuş ve IV nolu Salon hamam işlevinden kapalı bir mekâna dönüştürülmüştür. Kuzey duvarda belli aralıklarla yerleştirilmiş ısı kanalları görülmektedir. Bununla birlikte mekânın sağlam kalan duvarlarında kaplama izleri ve yuvaları açık bir şekilde izlenmektedir. Kuzey duvardan doğu duvara 1 m uzaklıkta, 1.40 m genişliğinde bir açıklık vardır ve üzerinde bir adet boşaltma/basık kemer bulunmaktadır. Benzer biçimde, güney duvardan doğu duvara 2.85 uzaklıkta ve 1.40 m genişliğinde bir adet açıklık daha vardır. Burasının da üzerinde bir boşaltma/basık kemeri bulunmaktadır.

Alanda yaptığımız çalışmalarla salon içinde farklı noktalarda derz aralarına çakılmış, kaplamaları tutan metal çiviler *in situ* olarak tespit edilmiştir. Salon içinde bir adet kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. Kaçak kazı çukuru ve etrafındaki kare formlu pişmiş toprak tuğlalar mekânın ısıtma sistemine aittir ve burasının, V nolu Salon'da olduğu gibi, bir sıcaklık-*caldarium* olduğunu gösteren önemli verilerdir. Aynı zamanda kuzey duvar üzerinde beş adet ısı transfer kanalı bulunmaktadır ve kanallar yapının ısıtılmasıyla ilgili önemli veriler sunmaktadır. Ayrıca buralar, duvardan ısıtma isteminin baca yuvaları için uygun birer çıkış kanalı olarak da kullanılmış olmalıdır. Salonda yaptığımız jeofizik çalışmalarında, kuzey duvarı üzerinde görülen anomaliler buradaki açıklıklarla eşitlenmiştir. Özellikle salonun merkezi noktasından elde edilen anomaliler nizami ve dört köşe bir alanı tarif etmektedir (fig. 10). Bu alan muhtemelen, *Tepidarium*'da olduğu gibi, *Caldarium* I içerisinde bir su havuzun veya *hypocaustum* sistemine ait boşluklar olarak değerlendirilmiştir⁶³.

2.6 Caldarium II (V nolu Salon)

Burası da IV nolu Salon (*Caldarium I*) gibi, ikinci inşa evresinde hamama eklenmiştir (fig. 4). 10,55 x 16,49 m ölçüleriyle I, II ve III nolu salonlar gibi dikdörtgen bir plana sahiptir. Salonun batı duvarı yer yer sağlamdır ve 2.5 m yüksekliğe kadar korunmuştur. Bu duvarının güney duvarla birleştiği noktada, benzerlerini koridor boyunca hamamın batı duvarında gördüğümüz pencerelerin izleri karşımıza çıkmaktadır. Muhtemelen diğer mekanlarda görüldüğü üzere, birbirini takip eden simetrik yerleştirilmiş üç tane pencere burada yer alıyordu. Pencereler, yapının batı duvarı boyunca devam eden ve hamamın dış cephesini hareketlendiren yak. 1 m'lik düz bir pervaza (taç kısmı) açılmaktadır. IV nolu salonla ortak olan kuzey duvarı geç dönemde onarılmış ve duvar bedeni daha kalın bir forma bürünmüştür. V nolu Salon'un kuzeybatı köşesinde V nolu Salon'a açılan bir su kanalı vardır. Bu kanalın genişliği 65 cm, yüksekliği 70 cm ve derinliği ise duvar boyunca devam etmektedir. Aynı duvar üzerinde, yukarıda da bahsedildiği üzere, bu kanaldan 3.10 m uzaklıkta IV ile V nolu salonlar arasındaki girişi sağlayan bir adet kapı bulunmaktadır⁶⁴. Burası geç dönemde devşirme taşlarla kapatılmıştır. Doğu duvarı ise temel seviyesinden itibaren yıkılmış olduğundan detaylarına ulaşılamamaktadır. Bu yönde bağlantılı bir servis odasının olabileceği düşünülmektedir.

Salonun güney cephesi üç pencere/açıklıkla hareketlendirilmiş ve yapının kentin giriş kısmından anıtsal görünmesi sağlanmıştır (fig. 7. 14). Ortada ki pencere diğer yan açıklıklara göre 2.15 m önde başlamaktadır⁶⁵. Dışarıdan bakıldığında merkezdeki dikdörtgen pencere ile bu pencerenin iki yanına yerleştirilmiş piramidal biten yan pencereler bu anıtsallığı görünür kılmaktadır⁶⁶. Merkezdeki dikdörtgen pencerenin etrafını yalancı bir kemer çevrelemiştir. Söz konusu kemer vasıtasıyla yukarıdan gelen yük duvara aktarılmıştır. Bu yüzde, güney cepheden devam eden ve pencerelerin açıldığı duvar tacının hizasındaki taş sırası, bombeli ve dışa çıkıntılı yapılarak cephenin hareketlendirilmesine katkı sağlanmıştır. Duvarlar *opus quadratum* tekniğinde örülmüş ve dört köşe kesme taş blokları birleşme noktalarında harç kullanılmıştır. Bazı derzlerde tuğla parçaları, küçük taşlar ve kaba harcında tercih edildiği de görülmektedir. Mekânın tüm duvarlarında, duvar işlerinde gerekli görüldüğü yerlerde harçlı moloz dolgu kullanıldığı tespit edilmiştir.

Güney duvarın iç bölümünde, merkez tonozlu açıklığın iki tarafında aşağıdan başlayarak yukarıya doğru devam eden ısı transfer kanallarının izi bulunmaktadır. Bu kanalların en üst tarafta, duvar pervazında daha açık bir şekilde izlenebilmektedir. Aynı ısı kanalları yandaki iki açıklığın/ pencerenin iki tarafında da yer almaktadır. Böylece güney duvarın iç kesiminde toplamda altı adet ısı transfer kanalının olduğu açık bir şekilde belli olmaktadır. Yine bu duvarda, mekân duvarlarının mermer vb. malzemelerle kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte duvarda mermerlerin monte edilmesinde kullanılan metal çiviler, IV nolu Salon'da olduğu gibi, *in situ* olarak tespit edilmiştir. Ayrıca V nolu Salon'un kuzey duvarındaki bloklarda da benzer

64 Kapının genişliği 1.40 m, ölçülebilir yüksekliği 2 m ve derinliği ise duvar boyunca olup, 2.10 m'dir.

65 Bu açıklığın genişliği 1.90 m, derinliği 1.10 m ve yüksekliği ise 6.15 m'dir.

66 Yan açıklığın genişliği 2.50 m, derinliği 1.10 ve yüksekliği ise 6.15 m'dir.

bir uygulamanın olduğu izlenebilmektedir. III ve IV nolu salonlarda olduğu gibi V nolu Salon'da da demir izleri, çukurluklar ve oyuklar, duvarların i yüzeylerinin mermer levhalarla kaplı olduğunu göstermektedir. Nitekim MS II. yüzyıl "Mermer Stili'nin yaygınlığı uyarınca, bu tür sosyal yapıların iç ve dış kısımlarının çeşitli efektler yaratmak amacıyla farklı renklerdeki mermer levhalarla kaplanması (*skoutlosis*) ve bunların bağışlanması çok yaygın bir durumdu⁶⁷. Ayrıca mermer levhaların, ısıtılan salonlarda, duvar içi duvar içi ısıtma boşluğunu da kapladığı söylenebilir.

Mekânın orta açıklığın olduğu yerde tonozun hemen altında kare tuğlalar ve kireç harcı yöntemiyle inşa edilmiş dört köşe formu ve st kısmı tonozlu bir alan yer almaktadır. Aynı zamanda burada ve vrede yanmış kare tuğla parçaları görünmektedir. Burası hamamın *prae-furnium*-ocak bölümünün bir devamı olarak değerlendirilmiş ve hamamın sıcak suyunun depolandığı alan olarak düşünülmüştür. Depoda ısıtılan su, pişmiş toprak borular vasıtasıyla salon içinde dağıtılıyor olmalıydı. Aynı zamanda dağıtım IV nolu Salon'a da yapılıyordu. Nitekim V nolu Salon'da yaptığımız jeofizik çalışmalarıyla elde edilen manyetik anomali haritasında görüldüğü üzere, mekânın güney duvarındaki merkezi açıklığın hizasında, *prae-furnium* olarak düşündüğümüz kuzey-güney doğrultulu bir hat olduğu açık bir şekilde belli olmaktadır (fig. 10). Ayrıca buradaki tuğlalar daha çok Perge'de MS III. yüzyılın başından itibaren rastladığımız örneklerle benzemektedir. Perge Güney Hamam'ın V nolu Mekan'ın (*apodyterium*) Kk Havuzu, Severuslar Dönemi eklemeleriyle alakalı olduğu düşünülen, III nolu Mekan'ın Apsisi ve II nolu Mekan'ın (*tepidarium*) kuzey ve güney duvarlarındaki eklemeler buna rnektir⁶⁸.

V nolu Salon, H. Abbasoğlu tarafından *caldarium* olarak belirtilmiřtir⁶⁹. Biz de bu mekânın bir *caldarium* olarak işlev gördüğünü düşünmekteyiz. Öyle ki, bağlantılı *prae-furnium* bölümü ve ısıtma sistemi V nolu Salon'un hamamın sıcaklık kısmı-*caldariumu* olduğunu bize kanıtlamaktadır. V nolu Salon, Roma hamamının güneydeki son yapısıdır ve gün işığından en çok yararlanan bölümüdür. Ayrıca burasının bir *caldarium* olduğu konumundan da anlaşılmaktadır. Roma hamamlarının sıcaklık kısmının genelde gün işığından daha fazla yararlanmak için güney, güneydoğu ve güneybatıda olduğu örneklerden bilinmektedir⁷⁰.

3.Su Temini ve Atık Su Sistemi

Gebiz kireçtaşı formasyonu üzerinde tepelik bir alanda kurulu olan Sillyon'un kireçtaşı birimi içinde çok sayıda çatlak, kırık ve erime boşlukları yer almaktadır. Bu nedenle yağış ve yüzey sularını bünyesinde depolayabilmekte ve yeraltı suyu içermektedir. Kireçtaşı biriminin tabanında yaralan Karpuzçay formasyonu ince-orta-kalın tabakalı, gri, kirli sarı, yeşil, bej, krem renklerde kumtaşı, kiltatı ve siltaşlarından oluştuğu için genellikle geçirimsiz ve yer yer az geçirimlidir. Dolayısıyla Karpuzçay formasyonunun üzerinde yaralan Gebiz kireçtaşı birimi içinde depolanan yeraltı suyu,

67 Hanfmann 1975, 51.

68 zdizbay 2012, 164.

69 Abbasoğlu 2004, 4.

70 Pamphylia Bölgesi hamamlarının *caldarium* kısımlarının güneşi gören sıcak yönde oldukları grlmektedir. Bk. Abbasoğlu 2004, 3-4.

tabanda bu iki birimin dokanağından kaynak olarak yamacın farklı noktalarında boşalım göstermektedir⁷¹. 2018 ve 2019 yıllarında antik kentte yapılan jeolojik araştırmalarda özellikle güneybatı yamaçlarının eteklerinde kiltası ile kireçtaşı dokanağında su çıkışlarının olduğu gözlenmiş ve bu su çıktı noktalarının 110 ile 120 m kot aralığında olduğu tespit edilmiştir⁷². Böylece bugüne kadar yapılan çalışmalarda kentin su teminiyle ilgili belirsizlikler yerini daha somut verilere bırakmıştır. Bahsedilen kot aralıklarında, günümüzde aktif olan ve köylüler tarafından kullanılan akaçlar yer almaktadır. Roma Hamamı'nın hemen üst kotunda bulunan Nymphaion A'nın böyle bir su kaynağının üzerine kurulduğu, bu kaynağın halan aktif olduğu ve özellikle kış ve bahar gibi yağış yoğunluğunun fazla olduğu dönemlerde suyun debisinin arttığı tespit edilmiştir⁷³. Üç tonozlu antik çeşmenin bu kaynaktan beslendiği ve Osmanlı Dönemi'nde buradaki kaynağın yak. 70 m güney doğusunda bulunan Osmanlı Çeşmesi olarak isimlendirdiğimiz yapıya aktarıldığı ortaya çıkmaktadır (fig. 2).

Roma Hamamı'ndan hemen sonraki dönemde inşa edilen Nymphaion A'nın beslendiği su çıktı noktasının antik dönemde hamamın su temini için kullanılan temel kaynak olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum yapı ve çevresinde yaptığımız çalışmalarla da desteklenmektedir. Öyle ki, Sillyon Hamamı'na temiz su girişi kaynağın bulunduğu taraf olan doğudan, cephe duvarına açılan künk açıklıkları vasıtasıyla sağlanmıştır. Bu durum jeofizik çalışmalarıyla ortaya konulmuştur. Hamam ile Nymphaion A arasında yapılan jeofizik çalışmalarıyla Nymphaion A'nın merkez aksından başlayarak hamama doğru batı ekseninde devam eden bir anomoli tespit edilmiş ve bu anomali bir su kanalı olarak değerlendirilmiştir (fig. 10). Taramada su kanalının mekâna girdiği alanın III nolu Salon yani *tepidarium* doğu duvarının merkezi noktası olduğu görülmüştür⁷⁴. Benzerini Kibyra Geç Antikçağ Hamamı'nda gördüğümüz⁷⁵ su temin biçiminin hamamın tüm evrelerinde kullanıldığı söylenebilir. Yapının içinde yaptığımız incelemelerde, tesisin su dağıtım şebekesine ait pişmiş toprak künk parçaları etrafa dağılmış bir şekilde görülmüştür. Buradan hareketle ve jeofizik çalışmalardan yararlanarak sıcak ve soğuk suyun hamamın üst kotundan gelerek bölümlere dağıtıldığı ön görülmektedir. Salon IV ve V'in duvarlarında yaptığımız gözlemlerde pişmiş toprak künklerin geçtiği alanlar tespit edilmiş ve mekân içi su taksimi ortaya konulmuştur.

Asal iki yapım evresinden sonra yani yapının hamam işlevini kaybettiği veya küçük bir tesise dönüştürüldüğü dönemin ardından, III nolu Salon'a/*tepidarium* iki adet tonozlu su deposunun eklendiği yukarıda anlatılmıştır (fig. 11). Bu iki yapı, tesis içindeki su dağıtım sistemine ek olarak, su deposu veya *castellum aquae* görevi görmek ve bir üst kottan Nymphaion A'nın olduğu alandan geleni suyu depolamaktadır. Depolanan bu suyun şu aşamada ne amaç için kullanıldığı açıklamak oldukça güçtür. Ancak yapı hamam işlevini kaybettiği veya daha küçük bir tesise dönüştürüldüğü dönemde bu salonun bir su deposuna çevrildiği görülmektedir. Sillyon'da III nolu Salon'da görülen bu su depolarının benzeri Parion Yamaç Hamamda VI nolu Oda'da

71 Kumsar 2020, 294-299.

72 Kumsar v.d. 2019, 898-899, şek. 11; Kumsar 2020, 293-294.

73 Işık 2020, 129-130.

74 Erçetin v.d. 2020, 283-284, fig. 7-8.

75 Özudoğru – Düzgün 2018, 181.

karşımıza çıkmaktadır⁷⁶. Burada su deposu tonozlu bir mimariye sahiptir ve muhtemelen geç kullanımıyla ilgilidir. Hamamlara ait basınçlı su depoları veya castellumların varlığı pek çok örnekle temsil edilmektedir. Aperlae Doğu Hamam'da güneydoğu köşedeki dört köşeli sarnıç hamama yedek su ihtiyacı sađlamaktadır⁷⁷. Andriake Doğu Hamamı'nın güneydoğu köşesinde yapının deposu yer alır. Burasının basınçlı su ihtiyacını sağladığı ve yedek depo görevi de gördüğü ortaya konmuřtur⁷⁸. Rhodiapolis Hamamı'nın hemen n bölümünde birbirine paralel yerleştirilmiş dört adet sarnıç/ su deposu bulunmaktadır⁷⁹. Yine Likya'da Apollonia Hamamı'nın 3 nolu mekanının (*caldarium*) kuzey kesiminde yapıya bitişik biçimde bir su deposu yer almaktadır⁸⁰. Anamur İlçesi'ndeki Titiopolis Roma Hamamı'nın kuzeyinde su deposu olabilecek dörtgen bir hazne vardır⁸¹. Anadolu dışında da Traianus Hamamı ve özellikle kentlerdeki Roma hamamlarının neredeyse tümünde su depoları bilinmektedir⁸².

Hamamın pis su atık sisteminin detayları görünür değildir. Ancak benzer örneklerden hareketle bazı hipotezler ne sürülebilir. Hamamın kot farkı da göz önünde bulundurulduğunda tüm mekanlardaki atık suların yapının batısı boyunca yerleştirilmiş bir ana kanala yönlendirilmiş olması beklenmelidir. Olasılıkla kuzey-güney eksenli olan bu ana kanal hamamın yak. 50 m güneyindeki alana kadar akaçlama sistemiyle devam ediyor ve buradan da kent dışına taşınıyordu. Nitekim günümüzde de Nymphaion A ve Osmanlı eşmesi'nden akan su tam da bu noktaya akmakta ve buradan alt kotlara kadar inmektedir. Zaten dar ve zor bir araziye sığdırılan hamamın atık suyunun başka bir alana akması mümkün görünmemektedir. nknn olduğu alan teraslama yöntemiyle meydana getirilmiş, kuzey ve doğu tarafları ile kot farkı ortaya çıkmıştır. Bununla beraber batısı boyunca, alt terasında, aynı dönemde inşa edilen Stadion yer almaktadır.

4. Isıtma Sistemi

Sillyon Hamamı'nın ilk evresine ait i düzenlemeler, ikinci evredeki inşa programıyla tekrardan ele alındığından ilk dönemin ısıtma sistemini yorumlamak mümkün görünmemektedir. Mevcut yorumlar ve elde edilen sonuçlar yapının ikinci evresiyle ilgilidir. Hamamın *praefurnium* bölümünün *caldarium* II'nin güneyinde olduğu V nolu Salon'da yer aldığı anlařılmaktadır⁸³. Bu salonun güney duvarındaki kemerli

76 Çelikbaş – Oyarçin 2014, 66, res. 14.

77 Vann v.d. 2000, 201, fig. 3.

78 Çevik – Bulut 2014, 230.

79 Farrington 1995, fig. 9. 148. 196; evik v.d. 2009, 231 vd.

80 Farrington 1995, fig. 1. 127.

81 zdizbay – Dinçer 2018, 178.

82 Çevik – Bulut 2014, 231.

83 Hamamlarda *praefurnium* ve *praefurniumun* alıştırılmasına yönelik servis odasının bulunması gerekmektedir. İmparatorluk dönemi ve sonrasında *praefurnium* ile bağlantılı servis odalarının açık bir şekilde belli olduğu örnekler oldukça fazladır. Rhodiapolis Hamamı'nın kuzeyinde en alt kotta destek hizmetleri ve benzeri amaçlar için yapıldığı grlen bir oda konunun en güzel örneklerindedir (Bk. Çevik v.d. 2009, 233, fig. 3). Bununla beraber Kibyra Geç Antik ağ Hamamı (zdoğu – Tarkan 2018, 183), Labraunda Tetrakonkhos Hamamı (Karlsson 2009, 81, fig. 50) ve Korinth Geç Roma Dönemi Hamamı'nda (Sanders 1999, fig 4. 6) *praefurnium* ve bağlantılı servis işlevli ek mekanlar olarak nplandadır.

açıklığın hemen altında bir *prae-furnium*un ve bağlantılı bir küvet olduğu düşünülmektedir. Şu aşamada, *prae-furnium*un etrafında bir mimari düzenlememe görülmesi de V nolu Salon'un hemen doğusunda bağlantılı bir servis odasının olabileceği ön görülmektedir. Nitekim *prae-furnium* için daha geniş bir alan ve *hypocaustum*un temizlenmesi faaliyetleri de düşünüldüğünde böyle bir servis alanının varlığı zorunlu hale gelmektedir. Sillyon örneği gibi küçük hamamlar için açık bir servis avlusu veya dışarıya doğrudan açılan çatısız bir geçit yeterli görülmektedir⁸⁴. Ayrıca salonun güney duvarındaki açıklıklardan *hypocaustum* sistemine ait kısımlar, yani suspensura görülebilmektedir. *Hypocaustum*da yakılan ateşle ısıtılan su ve elde edilen ısı *caldarium* ve *tepidarium* bölümlerine bölümler arası ısı kanalları aracılığıyla dağılmış olmalıydı. Şu aşamada *tepidarium* ve *caldarium*lar olmak üzere üç mekanının ısıtıldığı söylenebilir. Nitekim yapıda gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda IV ve V nolu salonlarda boru oluklarına rastlanılmıştır. Yapının güney sınırını oluşturan *Caldarium* II'de kısmen izlenebilen *hypocaustum* sistemi pilae, duvar diplerinde kare; diğer alanlarda ise yuvarlak formlu tuğlardan yapılmıştır. Aynı uygulama *Caldarium* I'de de karşımıza çıkmakta ve burada yapılan kaçak kazı çukuruyla etrafa yayılmış pilae'ye ait kare planlı pişmiş toprak tuğlalar görülmektedir.

Yapının duvarlarının nasıl ısıtıldığı konusunda geleneksel iki yöntem akla gelmektedir. Bunlardan ilki hamamda pişmiş toprak çivilerle sağlanan duvar ısıtma boşluğu sistemi veya *tubuli (box flues)*⁸⁵ diğeri ise *tegulae mammatae (lugged tiles)* sistemidir⁸⁶. Ancak şu aşamada Sillyon Hamamı'nda kesin bir sistem tarifî yapılmaya da Lykia Bölgesi'nin çoğu kentinde olduğu gibi⁸⁷ pişmiş toprak çivilerle sağlanan yöntemin benimsenmiş olması olasıdır. Bu sistemin *tubuli* ve *tegula mammatae* sistemlerinden daha az maliyetli ve daha basit bir uygulamaya sahip olduğu düşünülürse, Sillyon gibi orta ölçekli bir tepe kentinde tercih edilmiş olması beklenmelidir. Aslında kullanılan sistem "terrakotta aralık parçalı ve demir çivili sistem" veya "terrakotta çivi yöntemi" olmalıdır⁸⁸. Duvara çakılan terrakotta çiviler (*spacer pin*) yardımıyla yerleştirilen pişmiş toprak levhalarla oluşturulan duvar yüzeyindeki boşluk, sıcak havanın duvar içinde dolaşımını sağlıyor olmalıydı. Bu sistemle duvar içinde ısı boşluğu yaratılıyor ve *hypocaustum*dan alınan ısı duvar içine yayılıyordu⁸⁹. Bununla beraber *tegulae mammatae* veya mermer plakaları tutturmak için metal çiviler ve dübel delikleri hamamlarda kullanılabilirdi⁹⁰. Özellikle Likya Bölgesi hamamları olmak üzere⁹¹, Aizanoi⁹² gibi bazı kentlerde bu tür örnekler *in situ* olarak ulaşılmıştır. Yayınlanan örneklerde demir çivilerin düz plakaları duvara sabitlemek için kullanıldığı görülmektedir. Sillyon Hamamı'nda *Caldarium* I-II ve *tepidarium*unda *in situ* olarak metal çivi-

84 Yegül 2006, 102.

85 Spitzelberger 1968, 104 ff; Heinz 1983, 189; Brödner 1983, 19.

86 Farrington – Coulton 1990, 66; Heinz 1983, 189; Adam 1993, 292 vd.; Gülşen 2007, 225.

87 Lykia'da bu sistemle ısıtıldığı bilinen hamam sayısı 20'den fazladır. Çevik – Bulut 2014, 232.

88 Yegül 2006, 94-95, fig.84d.

89 Özellikle Likya Bölgesi Hamamlarında pişmiş toprak çivilerle sağlanan yöntem terich edilmiştir. Bk. Çevik – Bulut 2014, 233.

90 Farrington – Coulton 1990, 61; Farrington 1995, 111.

91 Tlos Büyük Hamam, Patara Hurmalık, Merkez Hamam, Vespasian Hamamları ve Kadyanda hamamında örnekleri açık bir şekilde görülmektedir. Bk. Gülşen 2012, 225.

92 Taşkiran 2019, 562, res. 6.

ler ve çivi izlerine rastlanılmıştır. Bu çiviler, salonların mermer kaplamaları ile ilgilidir. Mermer plakalarının duvar için ısı sistemini de kapladığı görülmektedir. Nitekim metal çiviler *apodyterium* ve *frigidarium* bölümlerinde de kullanıldığı gibi, terrakotta çiviler sadece ısıtma sisteminin olduğu *tepidarium* ve *caldarium*larda tercih edilirdi⁹³.

Duvar ısıtma istemin aynı teknik ve malzemeyle yapıldığı izlenmektedir. Sillyon Hamamı'nın IV ve V. nolu salonlarının tüm duvarları ile III nolu Salon'un güney ve doğu duvarlarının ısıtıldığı duvardaki izlerden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla III nolu Salon yani *tepidarium*un daha az ısıtıldığı ortaya çıkmaktadır.

Sillyon Roma Hamamı'nın batı ve güney cephesi nizami bir şekilde pencere sistemiyle çevrelenmiştir. Doğu yönde ise IV nolu Salon'un doğu duvarında üç adet pencerenin olduğu yukarıda ifade edilmiştir. Sıcaklık kısımlarının normalde ısı yalıtımı ve transferi için daha kapalı olması gerektiği düşünülebilir. Ancak Roma İmparatorluk Dönemi'nde hamamların duvardan ısıtılmasıyla birlikte sıcaklık bölümleri kolayca ısıtılmış ve bu bölümlerdeki büyük pencere açıklıkları hatta Sillyon gibi tüm duvarı kaplayan örnekleri başarılı bir şekilde inşa edilmiştir⁹⁴. Bu durum hamamlarının planlarını etkilemiş, düz ya da apsisi ve büyük pencereli manzaralılarıyla, yeni hamam planlarının doğmasını ve dekoratif görünümlü, hareketli hamam cephelerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır⁹⁵.

5. Yapının Mimari Değerlendirilmesi

Sillyon Roma Hamamı, dönemin geleneksel hamam mimarisini yansıtan iyi korunmuş örneklerinden birisidir. Çünkü, çağdaşı birçok örnekte olduğu gibi, geleneksel Roma hamam tipolojisi ve yıkanma kültürünün temel özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Bununla beraber Pamphylia, Likya, Pisidia ve Dağlık Kilikia'da karşımıza çıkan asimetrik ve dönemin moda olmuş hamam mimarisinin yanında, yerel özellikleri daha çok barındıran komplike olmayan yapılara benzediği de söylenebilir. Anadolu hamam mimarisinde doğal çevre, bölgesel gereksinimler, alışkanlıklar ve kullanılan malzemeler bölgeye özgü, çok kullanılan, alışlagelmiş tiplerin ortaya çıkmasına neden olmuştur⁹⁶. Bu yapılar, genelde dört veya beş paralel ana salondan oluşmakta, birbirlerine kemerli geçitler veya kapılarla açılmakta ve söz konusu mekanlar hamamın *frigidarium*, *tepidarium* ve *caldarium*unu oluşturmaktadır⁹⁷.

Sillyon Hamamı'nın iki temel yapım evresi bulunmaktadır (fig. 3-4). İlk yapım evresinde sıralı üç salondan oluşan hamam, ikinci evrede iki salon ve koridor eklenerek kompleks bir yapıya dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm yapının temel planını değiştirmemiş sıralı düzen geliştirilerek kullanılmaya devam edilmiştir. İlk aşamada, *frigidarium* (*apodyterium* (?), *tepidarium* ve *caldarium*'dan oluştuğunu düşündüğümüz bu tesise, sonradan IV ve V nolu salonlar eklenerek mekanlara yeni işlevler kazandırılmıştır. Bu yeni şemada, hamamın salon dizilimi kuzeyden güneye şu şekildedir; *apodyterium*

93 Gülşen 2007, 226; Farrington – Coulton 1990, 59; Farrington 1995, 105.

94 Yegül 2006, 94.

95 Gülşen 2007, 239.

96 Abbasoğlu 2004, 1.

97 Yegül 2006, 256.

(I nolu Salon), *frigidarium* (II nolu Salon), *tepidarium* (III nolu Salon), *caldarium* I (IV nolu Salon) ve en güney uçta *caldarium* II (V nolu Salon). Yeni planda, yapının sıcaklık bölümlerinin güneye yerleştirildiği görülmektedir. Çünkü sıcaklık bölümleri kuzeyden gelen sert rüzgarlara ile gölgelik alanlara maruz kalmamalı ve gün ışığından olabildiğince faydalanmalıdır. İkinci inşa evresinin yapının en kapsamlı onarımlarının yapıldığı ve günümüzde görülen planının elde edildiği aşama olduğu açık bir şekilde söylenebilir. Bu evrede, IV ve V nolu salonlarla birlikte yapının batı cephesine bir koridor eklendiği tespit edilmiştir. Bahsedilen koridor yapının batı yönü boyunca (V nolu Salon hariç) uzanmakta ve tesis içindeki geçişler bu koridor vasıtasıyla sağlanmaktadır. Ayrıca yapının girişi, ilk evrede I nolu Salon'un batı duvarı üzerinde iken, ikinci evrede bu giriş yine I nolu Salon'un olduğu tarafta kuzeyden yönden koridora açılmaktadır. Muhtemelen Hamam ile Stadion arasında iki yapıya paralel uzan bir cadde bulunmaktaydı ve hamam girişi doğrudan bu caddeye açılmaktaydı.

Sillyon Roma Hamamı'ndaki koridorun hamam planı içindeki konumu ve işlevi bakımından tesis için önemli bir bölüm olduğu görülmektedir. Bu plan şeması ilk aşamada bir "*ambulacrum*"u akla getirmektedir. Ancak *ambulacrum*'lar daha çok hamam-gymnasion gibi büyük tesislerde karşımıza çıkan, plan içinde yerleşimleri ve büyüklüklerine göre çeşitli işlevlere cevap veren çok işlevli anıtsal koridorlar olarak değerlendirilmektedir⁹⁸. Ancak Sillyon Hamamı'ndaki bu koridoru, *ambulacrum* gibi çok işlevli ve hacimli bir bölümden öteye, Typallia Hamamı'ndan benzerini bildiğimiz⁹⁹ yapı içerisindeki dolaşımı kolaylaştıran bir geçiş alanı olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Yukarıda da ifade edildiği üzere, koridor vasıtasıyla mekanlar arası geçiş kolaylaşmış ve hamamdaki dolaşım sistemi belli bir düzene oturtulmuştur.

D. Krencker'in in Roma Hamamları için belirlediği plan tipleri¹⁰⁰, birçok araştırmacı tarafından kabul edilmiş ve hamam tipleri bu sınıflandırmanın altında sunulmuştur¹⁰¹. Buna göre Sillyon Roma Hamamı, belirlenen temel hamam tiplerinden biri olan "sıra tipi (Reihentyp)" hamamlar gurubu içerisinde değerlendirilebilir. Öbür taraftan Anadolu'daki Roma hamamları ise F. Yegül tarafından sınıflandırılmış ve benzeri yapılar bölgesel küçük hamam kuruluşları olarak verilmiştir¹⁰². Başka bir ifadeyle Sillyon'da Roma İmparatorluk Dönemi'nde kuzey-güney aksında yan yana dizili dik-dörtgen bölümlerden oluşan oldukça tanıdık bir plan uygulanmıştır. Bu hamamlarda mekânlar yan yana sırasıyla *apodyterium-frigidarium-tepidarium-caldarium* olarak düzenlenmektedir ve bu düzenlemede hamama gelen kişi ilk olarak *apodyterium*a girmekte, yıkanma işleminden sonra gittiği yönden tekrar geri dönerek yine *apodyterium*dan hamamı terk etmektedir¹⁰³. Böylece mekanların yan yana sıralanması, hamama

98 Bu tanımlama için bk. Yegül 2006, 278. 341. L. Crema ve R. Maccanico, eğlence ve dinlenme yeri olarak bu mekanları tarif ederler (Crema 1959, 409; Maccanico 1963, 32 v.d.). A von Gerkan ve F. Krischen yıkanma odaları olarak tanımlar (Von Gerkan – Krischen 1928, 94). J. B. Ward-Perkins ise anıtsal koridorlar olarak ifade etmektedir (Ward-Perkins 1977, 292-294). F. Yegül, I. Nielsen ve S. Erkoç bu tür yapıları *bazilika thermarum* olarak da belirtir (Yegül 2006, 278; Nielsen 1990, 162; Erkoç 2018, 250).

99 Çevik – Varkıvanç 2004, 234.

100 Krencker 1929, 177-186; Farrington 1995, 18, dn.15; Yegül 2006, 161, fig. 154;

101 Yegül 2006, 161-162 vd.; Nielsen 1990, 51-52, fig. 1.

102 Yegül 2006, 235-236, 256-266.

103 Coşkun 2007, 30.

girenin geçtiği odalardan çıkarken de geçmesine neden olmaktadır. Ancak Sillyon’da bu sorun, hamamın ikinci yapım evresinde eklene koridorla çözümlenmiştir. Sillyon ve benzeri sıra tipli hamamlarda salonların genelde dikdörtgen biçimli oldukları grlmektedir. N. Çevik – S. Bulut’un da ifade ettiği gibi¹⁰⁴, dikdörtgen planlı mekânlardan oluşan hamamların çatı sisteminin beşik tonozla kolayca örtülmesi, mekân içi kullanım avantajı, ısıtma ve su sistemlerinin teknik işleme kolaylığı gibi temel fonksiyonlardan dolayı sıklıkla tercih edilmiştir. Nitekim Sillyon hamamının hem ilk hem de ikinci inşa evresinde tonozlu bir çatıya sahip olduğu açık bir şekilde grlmektedir. Tonoz detayları I, III ve IV nolu salonlarda tüm detaylarıyla seçilmektedir.

Romanizasyon süreciyle birlikte, Likya ve Pamphylia Bölgesi kentleri kısa sürede, çok sayıda Roma hamamı inşa etmiş ve inşa edilen bu rnekler Roma hamam mimarisinin esaslarını yansıtmiřtir¹⁰⁵. Özellikle Likya’da hamam inşası en erken MS I. yüzyıl ortalarında, bölge Roma İmparatorluğu’nun bir parçası olduğu zamanda karşımıza çıkmaya bařlamaktadır¹⁰⁶. Sillyon Hamamı’nın benzer örneklerine rağmen, dışarıdan bir rneği kopya etmediği, büyük oranda yerel özellikler taşıdığı ve bununla birlikte kentin kendi planlama tipini oluşturduğu söylenebilir. Nitekim hamamların tasarımlarında rastlanan bazı farklılıklar, temelde hamamın yapıldığı yerin topoğrafik şartları, ölçüleri ve biçimiyle ilgilidir¹⁰⁷. Sillyon’daki tesisin plan özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, özellikle Lykia Bölgesi’nde sıklıkla grlen “sıra tipli” hamamlara benzediği ortadadır. Özellikle Lykia Bölgesi Hamamları’nın çoğunda karşımıza çıkan üç veya dört mekânın birbirine bitişik nizamda ve paralel yapılması Sillyon’da grlen temel unsurdur. Bununla beraber Sillyon hamamının mekânlarında apsidal bitişli bir düzenleme yok iken, Lykia örneklerinde özellikle *caldarium*un apsidal düzenlemesi sevilen bir uygulama olmuřtur¹⁰⁸. Lykia’da Arykanda Büyük Hamam-Gymnasion Kompleksi¹⁰⁹, Patara Kuzey ve Merkez Hamam¹¹⁰, Tlos Hamam B¹¹¹, Oinoanda Hamam Mk1¹¹², Kadyanda Vespasian Hamamı¹¹³, Kyanae Antoninus Pius Hamamı¹¹⁴ ve Aperlai Doğu Hamamı¹¹⁵ gibi MS I.-II. yüzyıllara tarihlenen önemli tesisler, Sillyon örneğiyle benzerlik göstermektedir. Parion’daki Roma Hamamı mekânlarının aynı aks üzerinde olmadıkları görülse de, son yıllarda yapılan çalışmalarla yapı “sıra tipli” bir örnek olarak deđerlendirilmiřtir¹¹⁶. Anamur İlçesi sınırlarında bulunan Titiopolis yerleşmesindeki imparatorluk dönemi hamamı  mekanlı ve sıra tipli bir yapıdır¹¹⁷. Tripolis Roma Hamamı simetrik sıralı tipli hamam örneklerinden

104 Çevik – Bulut 2014, 238.

105 Çevik – Varkıvanç 2004, 224.

106 Vann v.d. 2000, 197.

107 Boersma 1999, 191 vd.

108 Farrington 1995, 3 vd.

109 Bayburtluoğlu 2003, 127.

110 Korkut 2003, 44-48, abb. 2-5; Gülşen 2007, 223-224, fig. 3-5.

111 Yegül 2006, 299-300, fig. 39; Farrington 1995, 162, fig. 20.

112 Ling – Hall 1981, 31-53; Farrington 1995, 155, fig. 6; Yegül 2006, 262, figs. 293-294;

113 Farrington 1995, 151-152, fig. 3.

114 Kupke 1993, 13-16; Farrington 1995, 152, fig. 4.

115 Vann v.d. 2000, 199-201, fig. 3; Arslan 2012, 9 vd.

116 Yapı “sıra tipli asimetric hamam” olarak değerlendirilmiştir. Bk. Keleş – Yılmaz 2014, 160.

117 zdizbay – Dinçer 2018, 178, fig. 6.

biridir¹¹⁸. Plan olarak Sillyon ile benzer olan Tripolis örneğinin Sillyon'dan farkı, odalar arasındaki bağlantıyı sağlayan kemerli geçişlerin simetrik planlamayı bozmasıdır. Bu tipte olan hamam örneklerini Roma İmparatorluğu'nun sınırlarındaki diğer bölgelerde de görmek mümkündür. Her ne kadar apsidal bir *tepidarium* olsa da Salamis Roma Hamamı aynı aks üzerinde yan yana dizilmiş mekanları ile Sillyon örneğine yakın bir plana sahiptir¹¹⁹. Yine Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen Pompei Merkez Hamam¹²⁰, Herculaneum Forum Hamamı¹²¹, Ostia'daki Neptune¹²² ve Mitra Hamamı¹²³ yan yana aynı aksa düzenlenmiş sıralı planlamaları ile Sillyon Hamamı'na benzer özellikleri yansıtmaktadır. Öbür taraftan Roma İmparatorluk Dönemi'nde Pamphylia Bölgesi'nde, her ne kadar plan açısından belli bir standart yakalanmamış olsa da önemli hamam yapıları inşa edilmiştir. Bölge hamamlarını planlama açısından ele alırsak Side Agora Hamamı ve Aspendos Hamamları hariç, hepsinin ana mekanlarının birbirine paralel eksenli, yan yana sıralanmış olduğunu görürüz¹²⁴. Sillyon Roma Hamamı'nda salonların ekseni doğu-batı yönde olsa da diğer örneklerin hepsinde kuzey-güney yönlü olduğu görülmektedir¹²⁵. Etenna'daki hamam ise sıralı bir tip olmasına rağmen *caldarium*, *tepidarium* ve *frigidarium* olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır¹²⁶.

Sillyon Roma Hamamı'nda dikkati çeken en önemli özelliklerden bir tanesi pencere sistemidir. Batı ve güney cephelerinin tamamı ve doğu yönde IV nolu Salon'un (*Caldarium* II)'nin doğu duvarı simetrik bir şekilde yerleştirilmiş pencerelerden oluşmaktadır (fig. 4. 6-9. 12-14). Yaptığımız araştırmalarda her salonda üç adet olmak üzere pencerelerin yerleştirildiği tespit edilmiş ve muhtemelen bu pencerelerin üst kesiminde, yani tonozun merkezinde, açıklıkların da olduğu ön görülmüştür. İlk bakışta orta büyüklükteki kapı açıklıklarını anımsatan bu pencerelerin, bir orta söve tarafından bölündüğü ve ahşap hatıllar ile yatay kilitlenen dört kanatlı sıra dışı bir şemaya sahip oldukları düşünülmektedir. Kentin akropolisinde Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir yapıdaki pencere sistemi gibi, söve altında kanatlarının üst millerinin tutturulmasına yönelik ahşap bir hatıl da içeriyor olmalıydı. Anlaşılan odur ki, B. Varkıvaç'ın daha önce belirttiği gibi, bu pencere sistemi kentin erken dönemlerinden Bizans Dönemi içlerine kadar farklı yapılarda uygulama görmüştür¹²⁷. Yukarıda da ifade edildiği üzere, bu pencere sistemi koridorun ve tüm salonların gün ışığından tam anlamıyla yararlanmasını sağlamak dışında cephe mimarisini hareketlendiren unsurlar olarak da kullanılmıştır. Öyle ki, büyük pencerelerin güney ve batıya bakar bir şekilde yerleştirilmesi güneş enerjisinden yüksek düzeyde yararlanmanın bir yoludur¹²⁸.

118 Daşbacak 2017, 91, fig. 4.

119 Coşkun 2007, 27, res. 2

120 Brödner 1983, 60; Nielsen 1990, 8; Yegül 2006, figs. 31-32

121 Nielsen 1990, 7; Yegül 2006, figs. 22-24.

122 Nielsen 1990, 5, fig. 66.

123 Nielsen 1990, 5, fig. 65.

124 Perge Güney Hamamı kuzeydoğu-güneybatı yönünde yan yana sıralanan mekanlardan oluşmasına rağmen, bu mekanlar aynı aks üzerinde yer almazlar. Bundan dolayı yapı, aksial olmayan asimetrik hamamlar sınıflamasına dahil olmaktadır. Bk. Özdzibay 2012, 30.

125 Abbasoğlu 2004, 3.

126 Çevik 2000, 99; Çevik – Varkıvaç 2004, 234, fig. 27.

127 Sillyon'daki pencere örnekleri ve genel bir değerlendirme için bk. Varkıvaç 2007, 49-56, abb. 1 .v.d.

128 Yegül 2006, 114.

Özellikle güneye yerleştirilen *Caldarium* I ve II kolayca ısıtılabilir ve *Caldarium* II’de çok rahatlıkla güneş banyosu da yapılabilir. Bununla beraber, hamama gelen ziyaretçiler tepelik bir alanda kurulmuş Sillyon ile çevresinin etkileyici manzarasını burarlardan izleme imkanına sahipti. Hem Pamphylia’da hem de başka bölgelerde benzeri pencere sistemlerine rastlamak mümkündür. Perge Güney Hamamı II nolu Mekân, Perge Kuzey Hamamı III, IV ve V nolu mekanlarla Sillyon Hamamı III nolu Salon’un benzer pencere sistemleri vardır. Bunlar söveli ve düz lentolu büyük pencerelerdir. Diğer hamamlardaki pencereler kemerli olup bir kısmı lünetlerdedir¹²⁹. Pamphylia Seleukeiası Hamamı’nda manzaralı bir konumda yerleştirilmiş pencere örnekleri bulunmaktadır¹³⁰. Arykanda hamamlarında apsisli *caldarium*un pencereleri sağlam bir biçimde günümüze ulařmıřtır¹³¹. Tlos Hamamı’nda iyi korunmuş bir şekilde duran pencere sistemi tüm kente hâkim bir manzara örneği sunar. Öyle ki, bir teras üzerinde yükselen ve belirgin bir çıkıntı yapan *caldarium* apsisinde iki katta yedi kemerli pencere bulunmaktadır¹³². Parion Yamaç Hamam’daki apsisli bölüm iki pencere yardımıyla aydınlatılmıřtır¹³³. Oenoanda Hamam Mk1¹³⁴, Kaunos Roma hamamlarında¹³⁵ ve Kıbrısta Salamis’te¹³⁶ pencere sistemi karşımıza çıkmaktadır.

6. Tarihleme ve Sonuç

Sillyon Roma Hamamı’nın hangi tarihte inşa edildiği konusunda bize kesin bilgi verebilecek yazılı belge bulunamamasına karşın, yapı için plan ve mimari özellikleri yanında, duvar işçiliği ve karşılaştırma örneklerine göre relativ bir tarihleme önerisi getirilebilir. Yukarıda farklı başlıklar altında ifade edildiği üzere hamamın iki temel inşa evresi bulunmakta ve son aşamada ise çeşitli onarımlar gördüğü anlaşılmaktadır. İlk yapım evresinde yapının üç salonlu (I, II ve III nolu Salonlar) ve “sıra tipli” bir tesis olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır (fig. 3). Dönemin izlerini, Salon I, II ve III üzerinde farklı noktalarda görmek mümkündür. Bu izler arasında tarihleme yardımcı olabilecek en önemli unsur yapının inşa tekniğidir. Üç salonun inşasında kullanılan *opus quadratum* blokların alın kısımları bazı yerlerde bosajlı, bazı yerlerde ise çerçevesiz bırakılmış ve böylece bosajlı kısım iyice vurgulanmıştır. Bu duvar tekniği kent için tanıdık bir uygulama olup MS II. yüzyıla tarihlenen birçok yapıda karşımıza çıkmaktadır. Kentin hemen batı kesiminde bulunan ve MS II. yüzyıla tarihlenen Kule-Çitlik Yapısı’nın duvarları¹³⁷, Ana Kent Kapısı’nın MS II. yüzyıl inşa evresiyle eklenen yarım yuvarlak avlu duvarları¹³⁸, MS II. yüzyıl ortalarına verilen Akropolis Kuzey Kapısı¹³⁹ ve Rampalı Cadde üzerinde yer alan birim duvarlarında¹⁴⁰ bu uygulama

129 Abbassoğlu 2004, 4; Özdizbay 2012, 36, res. 31.

130 Abbassoğlu 2004, 3, res. 6.

131 Yegül 2006, 264, 299-300.

132 Korkut 2003, 450; Farrington 1995, Abb. 10.

133 Çelikbaş – Oyarçin 2014, 64.

134 Yegül 2006, fig. 293.

135 Yegül 2006, 223, fig. 217.

136 Coşkun 2007, res. 11.

137 Taşkıran 2017, 298.

138 Özer – Taşkıran 2018, 152-153.

139 Taşkıran 2017, 232.

140 Taşkıran 2017, 249-251.

tercih edilmiştir. Klasik ve Hellenistik Dönem'in mimari süsleme unsurlarını hatırlatan bu uygulamanın kentte MS II. yüzyılda inşa edilen birçok yapıda tercih edildiği ve en önemlisi bu dönem sonrasında inşa edilen yapılarda bosaj ve çerçeve blokla yer verilmediği anlaşılmaktadır. Buradan hareketle yapının ilk inşa evresinin MS II. yüzyıl ortaları olduğu söylenebilir.

İkinci yapım evresinde hamama IV ve V nolu salonlar ile koridor eklenerek yapı büyütülmüş, revizyona uğramış ve kompleks bir karaktere büründürülmüştür (fig. 4-9). Bu birimlerde takip edilen duvar yapım tekniği, plan şeması, duvar kaplaması ve *opus caementicum*'un yerel bir türü olan "harçlı moloz gibi temel inşa teknikleri MS II. veya III. yüzyıl özelliklerini yansıtsa da ikinci yapım evresiyle ilgili kesin bir tarihlendirme aralığı belirlemek ilk evreye göre oldukça güçtür. Bununla beraber, hamamın son kullanım evresiyle ilgili bir dönem tarifi yapılabilir. Yukarıda anlatıldığı üzere, hamamın su temini hemen doğusunda bulunan su kaynağından sağlanmaktaydı. Geç Antikçağ'da bu kaynağın üzerine Nymphaion A Yapısı inşa edilmesiyle hamama giden su iptal edilmiş ve böylece yapı hamam işlevini kaybetmiştir¹⁴¹. Bu tarih aynı zamanda hamamın kullanımı için bir *terminus ante quem* oluşturmaktadır. Dolayısıyla MS II. yüzyılda inşa edilen Sillyon Roma Hamamı'nın Bizans Dönemi başlarına kadar kullanımda olduğu söylenebilir. İkinci yapım evresinden sonra yapının farklı noktalarında onarımlar olduğu görülmektedir. Özellikle IV nolu Salon'un doğu duvarında ve tonoz kısmına çeşitli restorasyonlar izlenmektedir. V ile IV nolu salonları ayıran duvarın yıkılıp harç ve çokgen taşlarla yeniden örüldüğü görülmektedir. Benzer bir teknikle koridor IV nolu Salon'u kuzey duvarından itibaren kapatılmıştır. *Tepidarium*'a iki adet sarnıç eklenmiştir.

Sillyon Roma Hamamı MS II ve III. yüzyıllardaki anıtsallığa yönelik bir mimari faaliyet olarak değerlendirilmelidir. Yapının gerçek anlamda kentte bir anıtsal peyzaj kazandırdığı ve barok bir beğenin hâkim olduğu söylenebilir. Özellikle MS II. yüzyıl ve hemen sonrasında kentin batı yamacında hamam dışında karşımıza çıkan, Stadion, Ana Kent Kapısı, Nymphaion A gibi büyük projelerin hayata geçirilmesi kentin görünümünü büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu durum Sillyon'un İmparatorluk Dönemi'nde ulaştığı refah seviyesini de göstermektedir. MS II. yüzyılda belirgin bir şekilde hissedilen bu gelişimin temel nedenlerinden biri, hem Pamphylia hem de diğer Anadolu kentlerinde görüldüğü üzere, *Pax Romana*'dır¹⁴². Öyle ki, Roma İmparatorluk Dönemi'yle birlikte, kültürel etkilere açık ve ticari potansiyelleri yüksek olan Sillyon'la birlikte Pamphylia kentlerinde kentleşme faaliyetleri büyük bir ivme kazanmıştır¹⁴³. Sillyon özelinde görülen MS II. yüzyıl ve sonrasında çarpıcı mimari dönüşümün en etkili dinamiklerinden birinin kişisel bağışlar/*euergetia* olduğu söylenebilir. Bu dönemde Sillyon'un en önemli hayırseveri/*euergetes*i Menedora ve ailesinin kentin gelişiminde önemli bir paya sahip olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır¹⁴⁴. Konuyla ilgili

141 Işık 2020, 131-132.

142 *Pax Romana* dönemi kentsel gelişimi için bk. Magie 1950, 491-658; Hanfmann 1975, 41-46; Kolb 1984, 169-180; Levick 1990, 329-344; Woolf 1997, 1-14. Pamphylia Bölgesi dönem değerlendirmesi için bk. Özdzibay 2012, 133, 153-154.

143 Bölgenin imparatorluk dönemi kent gelişimi için bk. Boethius – Ward-Perkins 1970, 406-410; Ward-Perkins 1977, 262-294; Tomlinson 1995, 96-100; Brand 1992, 44-63; Özdzibay 2012, 134.

144 Menedora ve ailesi için ayrıca bk. Gökalp 2020, 225-226 vd.

yazıtlar önemli veriler sunmaktadır. Sillyon'da bulunmuş ve MS II. yüzyıla tarihlenen Megakles'in kızı hayırsever Menodora ve ailesinin yazıtları kent'in bu dönemdeki sosyal ve ekonomik durumunu göstermesi açısından önemlidir¹⁴⁵. Her ne kadar yazıtlardan Menodora ve ailesinin nüfuzlu üyelerinin sadece Tykhe Tapınağı'ndan inşa ettiği bilirse de¹⁴⁶, Sillyon'da önemli yapıların ortaya çıktığı dönemde yaşamış olmalarından dolayı kent'in imar politikasının arkasında olduklarını düşünüyoruz. Menodora ve ailesinin mimari ve kültürel dönüşüm için üstlendikleri başat faaliyetleri yanında, şimdiye kadar Sillyon'da somut veriler olmasa da, imparatorların veya eyalet valilerinin birçok yapı ve bayındırlık faaliyetini destekledikleri de bilinmektedir¹⁴⁷.

Sillyon Roma Hamamı kente bilinen tek hamamdır. Sillyon bir kıyı kenti veya ticaret hacmi yüksek olan bir yerleşme değildi. Bu nedenle kentte tek hamam yeterli görülmuş olmalıdır. Birçok çağdaş örnekte olduğu gibi, kapalı kompozisyonlu, dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülü bir tasarım olarak karşımıza çıkan bu tesis, bütüncül ve kapsamlı bir mimari şemayla kent'in batı yamacında belli bir hiyerarşiyi yansıtmaktadır. Bununla beraber, anıtsal bir kamu mimarisi örneği sergileyen yapının Stadion'la yakın bir ilişkisinin olduğu düşünülebilir. Hamamın Stadion'un hemen üst kotunda olması, Stadion'da yapılacak spor müsabakaları ve eğitsel aktiviteler için büyük kolaylık sağlamaktadır. Hamamda yıkanan veya dinlenen sporcular idman-müsabakalar için hemen Stadion'a inebilirler ve işleri bittikten sonra çok kolay bir şekilde hamama geri dönebilirlerdi. Yak. 260 m x 48 m ölçülerinde olan ve yak. 12.400 m²'lik bir alana yayılan Stadion, Sillyon ölçeğinde bir tepe eteği kenti için oldukça hacimli bir örneği teşkil etmektedir. Böylelikle kütleli bir spor tesisin hamamsız işlevde olması beklenmemelidir.

145 Taşkıran 2020, 13-14. Bu yazıtlar için bk. Lanckoroński 1890, 172-178, no. 54-63; Debord 1982, 73; Wörrle 1989, 162; Bremen 1994, 43. Yazıtlar; Menodora, babası Megakles, kocası Apollonios, Genç Megakles ve Genç Megakles'i evlat edinen Megakles ile Menodora'nın kızı Theodora'dan bahsetmektedir. Bk. Bremen 1994, 45. Menodora'nın ailesinin soy ağacı için bk. Radet – Paris 1889, 489; Bremen 1994, 48. 50; Nollé 1996, 246. Ayrıca Theodora (Θεοδώρα) için bk. Gökalp 2001, 110, no. T138. Bu yazıtlardan Menodora'nın *demiurgos*, *dekaprotos*, *gymnasiarkhos* olduğunu öğreniyoruz. Bk. Bremen 1994, 46. Menodora'nın babası Megakles'in de aynı şekilde *demiurgos*, *dekaprotos*, *gymnasiarkhos* olduğu anlaşılmaktadır. Gökalp 2001, 77-79, T.136-137. Öyle ki, Menodora'nın, kocası Apollonios ve oğlu genç Megakles adına *plinthia* yapımı için 100.000 *denarii* harcadığı görülmektedir. Bk. Bean 1965, no. 191; Bremen 1994, 47. Ayrıca Menodora genç yaşta ölen oğlu adına, Sillyon çocukları yararına bir *alimenta* vakfı kurmak için 300.000 *denarii* vermiştir. Bk. Gökalp 2001,76, T.135.

146 Gökalp 2020, 229.

147 Özdizbay 2012, 160.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Abbassoğlu 2004 Abbassoğlu, H., "Pamphylia Hamamları: Plan Açısından Bir Değerlendirme", 60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan Anadolu'da Doğdu /Festschrift für Fahri Işık zum 60. Geburtstag (ed. T. Korkut), İstanbul, 1-9.
- Adam 1993 Adam, J. P., Roman Building. Materials and Techniques, London.
- Alkaç v.d. 2020 Alkaç, E. – M. Taşkıran – M. Bilgin, "Silyon Amphora Mühürleri: İlk Gözlemler", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 49, 81-96.
- Arr. Anab. (= Arrianus, Anabasis) Kullanılan Metin: İskender'in Seferi, Aleksandrou Anabasis, Çev. Furkan Akderin, İstanbul 2005.
- Arslan 2012 Arslan, E., "Kekova Bölgesi Sualtı Araştırmaları: Aperlai Limanı", Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyumu 04-07 Kasım 2009 Antalya (ed. K. Dörtlük v.d., İstanbul, 9-21.
- Bayburtluoğlu 2003 Bayburtluoğlu, C., Arykanda, İstanbul.
- Bean 1965 Bean, G. E., Side Kitabeleri – The Inscriptions of Side, Ankara.
- Bilgin v.d. 2020 Bilgin, M. – P. Kızıltepe Bilgin – E. Özdemir, "Yüzey Araştırmaları Işığında Silyon Seramikleri Üzerine Ön Değerlendirmeler", Yüzey Araştırmaları Işığında Silyon ve Çevresi. Silyon Çalışmaları I (ed. M. Taşkıran), İstanbul, 197-207.
- Boersma 1999 Boersma, J., "Designing and constructing Roman baths", Roman Baths and Bathing. Proceedings of the First International Conference on Roman Baths. England 1992 (eds. J. DeLaine – D. E. Johnston), JRA 37, 191-198.
- Boethius – Ward-Perkins 1970 Boethius, A. – J. B. Ward-Perkins, Etruscan and Roman Architecture, Michigan.
- Brand 1992 Brandt, H., Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidiens im Altertum, Asia Minor Studien 7, Bonn.
- Bremen 1994 Van Bremen, R., "A Family From Silyon", Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 104, 43-56.
- Brixhe 1976 Brixhe, C., Le Dialecte Grec De Pamphylie, Document et grammaire, Paris.
- Brödner 1983 Brödner, E., Die Römischen Thermen und das Antike Badewesen, Darmstadt.
- Coşkun 2007 Coşkun, A., "Salamis Kenti Roma Hamamı", Anadolu /Anatolia 33, 25-41.
- Çelikbaş – Oyarçin 2014 Çelikbaş, E. – K. Oyarçin, "Parion Yamaç Hamamı", Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi 3, 61- 85.
- Çevik – Bulut 2014 Çevik, N. – S. Bulut, "Andriake Doğu Hamamı: Bölgenin Hamam Mimarlığına Işık Tutan Yeni Bir Örnek", Adalya XVII, 221-262.
- Çevik – Varkıvanç 2004 Çevik, N. – B. Varkıvanç, "An Evaluation of the Roman Rural Baths of Lycia", Adalya VII, 223-249.
- Çevik 2000 Çevik, N., "Tarih ve Arkeolojisiyle Melas Vadisi", Adalya IV, 91-114.
- Çevik v.d. 2009 Çevik, N. – İ. Kızıgut – S. Bulut, "Rhodiapolis Baths: The First Evaluation Following the Excavations and Its Contribution to the Knowledge on Lycian

- Baths Architecture and Technique”, *Adalya* XII, 231-260.
- Crema 1958 Crema, L., “L’Architectura romana”, *Enciclopedia classica* II, vol. 12.1, Turin, 409.
- Daşbacak 2017 Daşbacak, C., “Tripolis Roma Hamamı”, *Tripolis Araştırmaları. Tripolis Ad Meandrum I* (ed. B. Duman), İstanbul, 91-99.
- Debord 1982 Debord, P., *Aspects sociaux et économiques de la vie religieuse dans l’Anatolie gréco-romaine*, Leyden.
- Erçetin v.d. 2020 Erçetin, E. – M. Küçükdemirci – Z. M. Hisarlı, “Sillyon Antik Kenti 2019 Araştırma Sezonunda Yapılan Jeofizik Çalışmalar” *Yüzey Araştırmaları Iřıĝından Sillyon ve Çevresi. Sillyon Çalışmaları I* (ed. M. Taşkıran), İstanbul, 279-290.
- Erkoç 2018 Erkoç, S., “Patara Liman Hamamı: Mimarisi ve Yapı Evrelerine Dair İlk Gözlemler”, *Phaselis IV*, 239-258.
- Eroĝlu v.d. 2020 Eroĝlu, M. – A. Yaşar – Y. K. Kadıoĝlu, “Sillyon Antik Kenti Roma Hamamı Yapısında Arkeometrik Analizler”, *Yüzey Araştırmaları Iřıĝından Sillyon ve Çevresi. Sillyon Çalışmaları I* (ed. M. Taşkıran), İstanbul, 255-264.
- Farrington – Coulton 1990 Farrington, A. – J. J. Coulton, “Terracotta spacer pins in in Lycian Bath Buildings”, *AnatSt* 40, 55-67.
- Farrington 1995 Farrington, A., *The Roman Baths of Lycia. An Architectural Study*, Ankara.
- Forlanini 1999 Forlanini, M., *L’Anatolia Occidentale e gli Hittiti: appunti su alcune recenti scoperte e le loro conseguenze per la geografia storica. Studi micenei ed egeo-anatolici XL-2*, 219-253.
- Gökalp 2001 Gökalp, N., *Roma İmparatorluk Çaĝında Likya ve Pamfilya Kentlerinde Ünlü Ailelerin Prosopografyası*, Akdeniz Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- Gökalp 2020 Gökalp, N., “Yazıtları Iřıĝında Sillyon’un Romalılaşması Üzerine Bazı Düşünceler”, *Yüzey Araştırmaları Iřıĝından Sillyon ve Çevresi. Sillyon Çalışmaları I* (ed. M. Taşkıran), İstanbul, 223-231.
- Gülşen 2007 Gülşen, F., “Wall Heating Systems of Roman Period Lycian Baths”, *Adalya* X, 223-258.
- Hanfmann 1975 Hanfmann, G., *From Croesus ton Constantine: The Cities of Western Asia Minor and Their Arts in Greek and Roman Times*, Ann Arbor.
- Heinz 1983 Heinz, W., *Römische Thermen. Badewesen und Badeluxus*, München.
- Hellenkemper – Hild 2004 Hellenkemper, H. – F. Hild, *Lykien und Pamphylien*, TIB 8, 1-2, Wien.
- Işık 2020 Işık, Ö. G., “Sillyon Geç Antik Çaĝ Çeşmesi”, *Yüzey Araştırmaları Iřıĝından Sillyon ve Çevresi. Sillyon Çalışmaları I* (ed. M. Taşkıran), İstanbul, 127-140.
- İşler 2020 İşler, A., “Sillyon’un Bizans Dönemi Dini Yapılaşması”, *Yüzey Araştırmaları Iřıĝından Sillyon ve Çevresi. Sillyon Çalışmaları I* (ed. M. Taşkıran), İstanbul, 141-160.
- Karlsson 2009 Karlsson, L., “Labraunda 2009”, *Opuscula* 3, 2010, 61-103.

- Keleş – Yılmaz 2014 Keleş, V. – A. Yılmaz, “Parion Roma Hamamı 2006-2013”, Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40. Yılı (eds. H. Kasapoğlu – M. A. Yılmaz), Erzurum, 159-174.
- Kolb 1984 Kolb, F., Die Stadt im Altertum, München.
- Korkut 2003 Korkut, T., “Zur lykischen Badearchitektur im Lichte der Thermen von Patara”, *IstMitt* 53, 445-459.
- Köker 2020 Köker, H., “2009-10 ve 2019 Yılları Sillyon Yüzey Araştırmaları Sikke Buluntuları”, Yüzey Araştırmaları Işığında Sillyon ve Çevresi. Sillyon Çalışmaları I (ed. M. Taşkıran), İstanbul, 233-245.
- Krencker 1929 Krencker, D. – E. Krüger – H. Lehmann – H. Wachtler, Die Trierer Kaiserthermen, Augsburg.
- Kumsar 2020 Kumsar, H., “Sillyon Antik Kenti (Serik-Antalya) Yerleşim Alanını Etkileyen Jeolojik, Mühendislik Jeolojisi ve Hidrojeolojik Faktörlerin İncelenmesi”, Yüzey Araştırmaları Işığında Sillyon ve Çevresi. Sillyon Çalışmaları I (ed. M. Taşkıran), İstanbul, 291-302.
- Kumsar v.d. 2019 Kumsar, H. – M. Taşkıran – K. Horiuchi, “Sillyon Antik Kent Alanındaki (Antalya) Kütle Hareketlerine Neden Olan Faktörlerin İncelenmesi”, Uluslararası Katılımlı 72. Türkiye Jeoloji Kurultayı, 28 Ocak–01 Şubat 2019, Ankara, 896-900.
- Kupke 1993 Kupke, B., “Arbeiten in Stadtgebiet von Kyaneai”, Die Siedlungskammer von Kyaneai in Lykien, Lykische Studien I (ed. F. Kolb), Bonn, 10-23.
- Küpper 1996 Küpper, M., “Sillyon. Vorbericht über die Arbeiten 1995”, AA, 259 263.
- Küpper 1997 Küpper, M., “Sillyon. Research Work 1995”, AST 14/2, 451-462.
- Küpper 1998 Küpper, M., “Sillyon. Beriht Über Die Arbeiten 1996”, AST 16/2, 474-496.
- Lanckoroński 2005 Lanckoroński, V. K. G., Pamphylia ve Pisidia Kentleri I (çev. S. Bulurlu), İstanbul.
- Levick 1990 Levick, B., “Urbanization in the Eastern Empire”, The Roman World (ed. J. Wacher), London, 329-344.
- Ling – Hall 1981 Ling R. J.– A. Hall, “Building Mk 1 at Oenoanda”, *AnatSt* 31, 31-53.
- Liv. *Perioch.* (= Livius, Ab urbe condita librorum periochae) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Livy, From the founding of the city. With an English translation by A.C. Schlesinger. I-XIV. London, New York 1967 (The Loeb Classical Library).
- Maccanico 1963 Maccanico, R., “Ginnasi Romani ad Efeso”, *ArchCI* 15, 32-60.
- Magie 1950 Magie, D., Roman Rule in Asia Minor, To the End of the Third Century after Christ, Princeton.
- Mıynat 2020 Mıynat, A., Türk-İslam Hakimiyeti Yıllarında Sillyon (Karahisar-ı Teke) ve Buradaki İslami Sikke Buluntuları”, Yüzey Araştırmaları Işığında Sillyon ve Çevresi. Sillyon Çalışmaları I (ed. M. Taşkıran), İstanbul, 197-207.
- Morkholm 1978 Morkholm, O., “The Era of Pamphylian Alexanders. Museum Notes” *American Numismatic Society* 23, 69-75, pl. 8-9.
- Nielsen 1990 Nielsen, I., Thermae et Balnea: The Architecture and Cultural History of Roman Public Baths, Aarhus.

- Nollé 1993 Nollé, J., “Die feindlichen Schwestern-Betrachtungen zur Rivalität der pamphyliischen Städte”, Die epigraphische und altertumskundliche Erforschung Kleinasiens: Hundert Jahre Kleinasiatische Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Akten des Synposions vom 23. bis 25. Oktober 1990 (ed. G. Dobesch – G. Rehrenröck), Wien, 297-317.
- Özdizbay 2012 Özdizbay, A., Perge'nin MS 1.-2. Yüzyıllardaki Gelişimi, İstanbul.
- Özdizbay – Dinçer 2018 Özdizbay, A. – İ. D. Dinçer, “Dağlık Kilikia Yerleşim Tarihi ve Kırsal Yerleşmeler Araştırması 2017”, ANMED 16, 171-179.
- Özer – Taşkıran 2010 Özer, E. – M. Taşkıran, “2009 Yılı Sillyon Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması”, AST 28/1, 279-296.
- Özer – Taşkıran 2018 Özer, E. – M. Taşkıran, “The Sillyon Main City Gate”, Adalya 21, 151-173.
- Özer 2017 Özer, E., “Sillyon Nekropolisi Ön Değerlendirmesi”, Havva İşkan'a Armağan LYKIARHISSA (ed. E. Dündar v.d.), İstanbul, 612-628.
- Öztaner 2007 Öztaner, H., “Salamis Sütunlu Caddesi, ‘Özgünel Yolu’”, Patronvs. Coşkun Özgünel'e 65. Yaş Armağanı / Festschrift für Coşkun Özgünel zum 65. Geburtstag (ed. E. Öztepe – M. Kadioğlu), Ankara, 293-306.
- Özüdoğru – Tarkan 2018 Özüdoğru, ř. – D. Tarkan, “Kıbyra Geç Antikçağ Hamamı”, Adalya 21, 175-210.
- Quaß 1993 Quaß, F., Die Honoratiorenschicht in den Städten des griechischen Ostens. Untersuchungen zur politischen und sozialen Entwicklung in hellenistischer und römischer Zeit, Stuttgart.
- Radet – Paris 1889 Radet, P. – G.A. Paris, “Inscriptions de Syllion en Pamphylie”, Bulletin de correspondance hellénique 13, 486-497.
- Ruggieri – Nethercott 1986 Ruggieri, V. S. J. – F. Nethercott, “The Metropolitan City of Syllion and its Churches”, Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik 36, 133-156.
- Sanders 1999 Sanders, G. D., “A Late Roman Bath at Korinth. Panayia Field, 1995-96”, Hesperia 68/4, 441-480.
- Scyl. Per. (= Skylaks, Periplus Scylacis) Kullanılan Metin: Periplus Scylacis. Ed. C. Müller, Geography Graeci Minores I, Paris 1990.
- Sear 2006 Sear, F., Roman Theatres, Oxford.
- Selekoğlu 2020 Selekoğlu, Y. H., “Sillyon Antik Kenti Örnek Yapı Grubunda Yapı Durumu ve Risklerin Değerlendirilmesi”, Yüzey Araştırmaları Işığında Sillyon ve Çevresi. Sillyon Çalışmaları I (ed. M. Taşkıran), İstanbul, 247-254.
- Spitzelberger 1968 Spitzelberger, G., Die römischen Ziegelstempel im nördlichen Teil der Provinz Raetien, Saalb Jahrb. 25, Saalburg.
- Taşkıran 2017 Taşkıran, M. Sillyon Savunma Sistemi ve Pamphylia Bölgesindeki Konumu, Pamukkale Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek İlisans Tezi, Denizli.
- Taşkıran 2019 Taşkıran, M., “Aizanoi Hamam-Palaestra Yapısı ‘I’ Odası'nda Bulunan Mermer Plaka Örnekleri”, Mnemes Kharin Filiz Dönmez-Öztürk Anısına Makaleler, Anadolu Arkeolojisi, Epigrafisi ve Eskiçağ Tarihine Dâir Güncel Araştırmalar, İstanbul, 2019, 555-571,

- Taşkıran 2020 Taşkıran, M., “Pamphylia Ovasında Bir Savunma Kenti: Sillyon”, *Yüzey Araştırmaları Işığında Sillyon ve Çevresi. Sillyon Çalışmaları I* (ed. M. Taşkıran), İstanbul, 1-31.
- Tekoğlu 2000 Tekoğlu, R., “Eski Pamfilya Halkları ve Dilleri”, *Adalya*, IV, 49-58.
- Tomlinson 1995 R. A. Tomlinson, *Greek and Roman Architecture*, London.
- Tüner-Önen 2008 Tüner-Önen, N., *Phaselis Antik Kenti ve Teritoryumu*, Akdeniz Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya.
- Vann v.d. 2000 Vann R. L. – R.L. Hohlfelder – K. Shedrick, “The East Bath At Aperlea, Lycia”, *Adalya* IV, 196-206.
- Varkıvanç 2007 Varkıvanç, B., “Zum Fenster des sog. hellenistischen Baues in Sillyon”, *Adalya* X, 49-61.
- Vitr. *de Arch.* (=Vitruvius, *De Architectura*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap* (çev. S. Güven). İstanbul 1998.
- Von Gerkan – Krischen 1928 von Gerkan, A – F. Krischen, *Thermen und Palästren*, Millet 1.9, Berlin.
- Ward-Perkins 1977 Ward-Perkins, J. B., *Roman Architecture*, Newyork.
- Woolf 1997 Woolf, G., “The Roman Urbanization of the East”, *The Early Roman Empire in the East* (ed. S. E. Alcock), Oxford, 1-14.
- Wörle 1989 Wörle, M., *Stadt und Fest im kaiserzeitlichen Kleinasien*, Studien zu einer agonistischen Stiftung aus Oenoanda, *Vestigia* 39, München.
- Yegül 2006 Yegül, F., *Antikçağ’da Hamamlar ve Yıkınma* (çev. E. Erten), İstanbul.

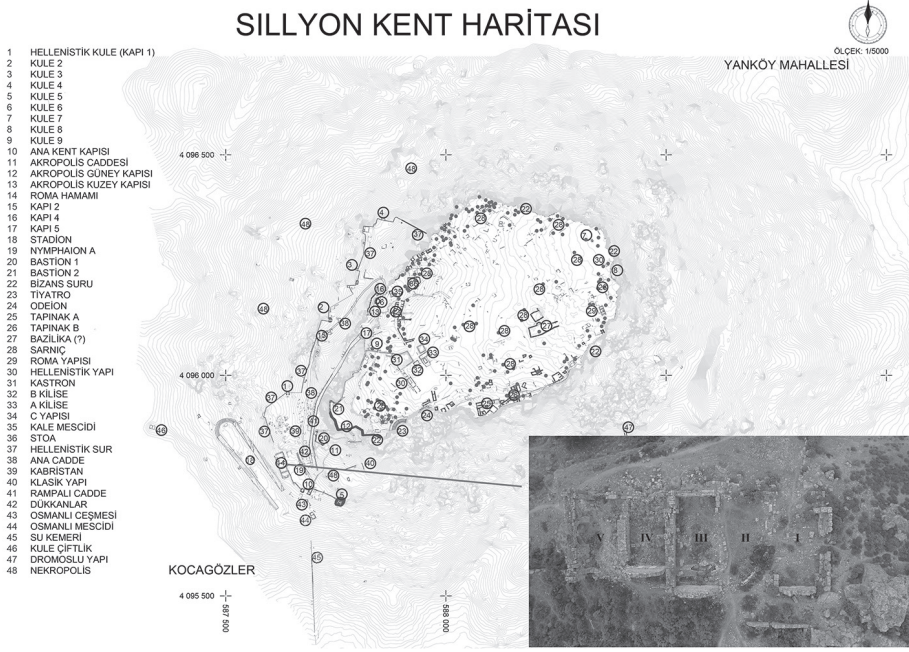

Fig. 1 Kent planı ve hamamın kent içindeki konumu.

Fig. 2 Hamamın bulunduğu aşağı kentin havadan görünümü.

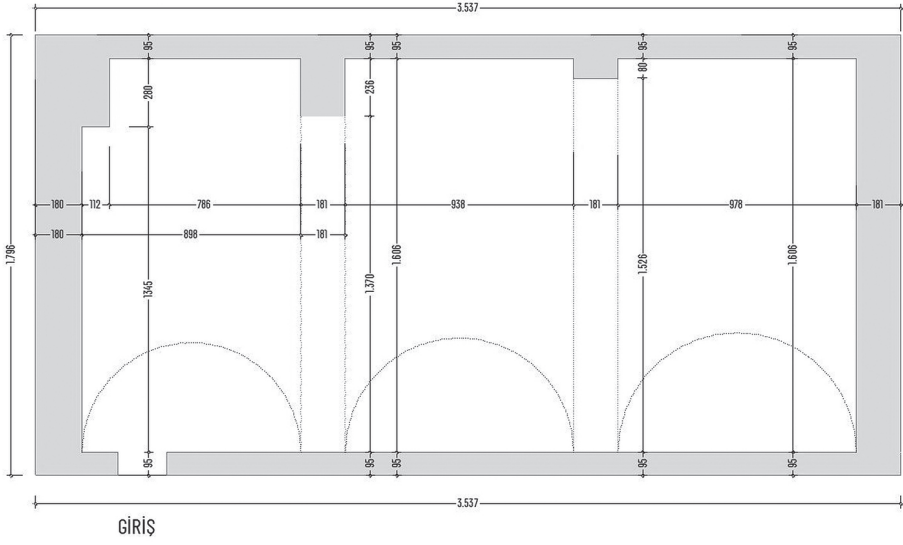

Fig. 3 Hamamın ilk evresinin planı.

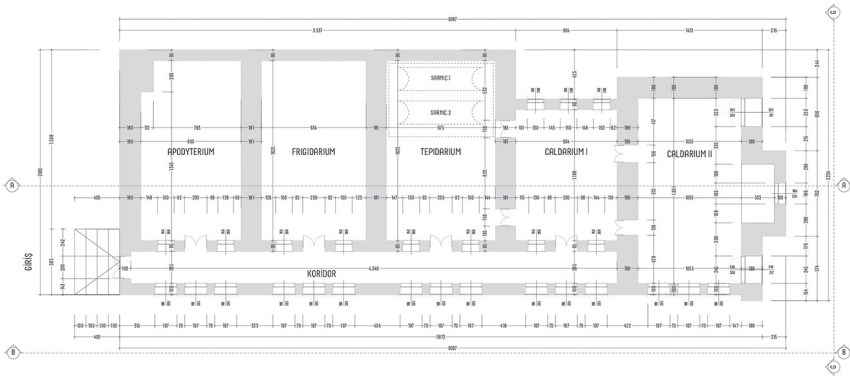

Fig. 4 Hamamın ikinci evresi / mevcut planı.

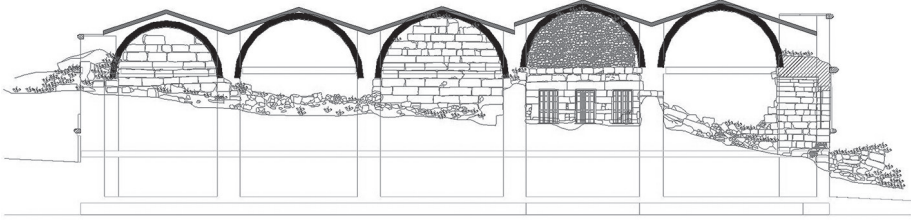

Fig. 5 Hamamın A-A Kesiti.

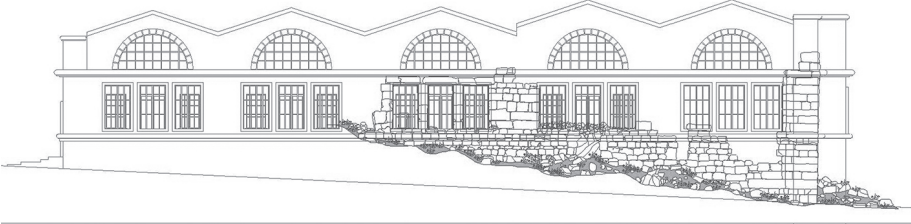

Fig. 6 Hamamın batı cephesi çizimi.

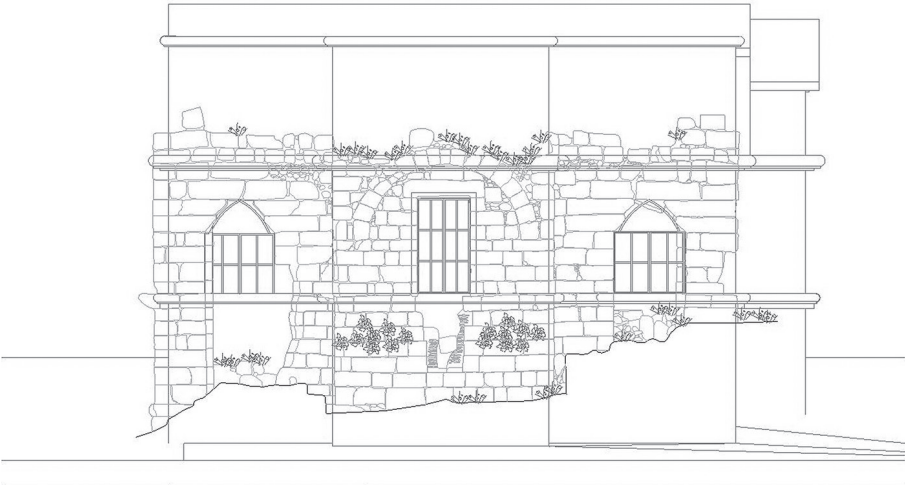

Fig. 7 Hamamın güney cephe çizimi.

Fig. 8 Hamamın 3 boyutlu çizim denemesi, kuzeybatıdan.

Fig. 9 Hamamın 3 boyutlu çizim denemesi, güneydoğudan.

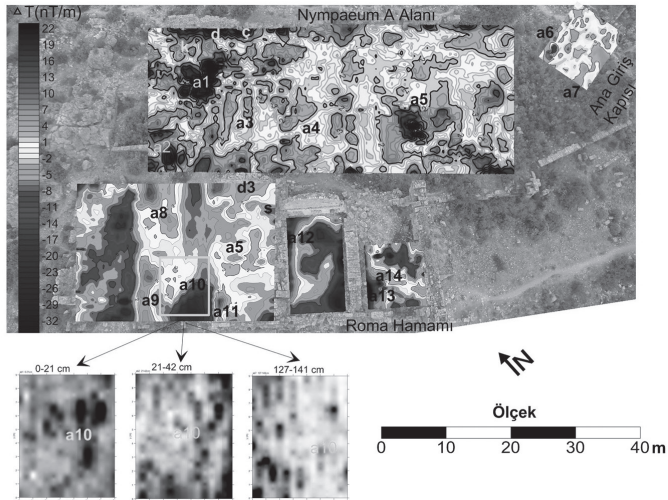

Fig. 10 Hamam ve çevresinin jeofizik haritası (Erçetin v.d. 2020, fig. 8)

Fig. 11 *Tepidarium*da yer alan sarnıçlar.

Fig. 12 Batı cephedeki *in situ* pencere.

Fig. 13 Yapının Bosajlı Duvarının Detayı ve İkinci Evrede Eklenen IV nolu Salon'unun III nolu Salon'la Birleşen Bölümü.

Fig. 14 Hamamın güney cephesi.